ACADEMIA ROMÂNĂ FILIALA TIMIŞOARA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„TITU MAIONESCU”

HENRIK OTTENDORF

*****

DE LA VIENA LA TIMIŞOARA, 1663

VON WIEN AUFF TEMESWAR, 1663

BÉCSTŐL TEMESVÁRIG, 1663

OD BEČA DO TEMIŠVARA, 1663

Această lucrare apare sub egida
ACADEMIEI ROMÂNE FILIALA TIMȘOARA

Cu sprijinul financiar al

Zoppas Industries Romania

OTTIMA PAN

S.C.TRATAMENT BALNEAR S.A. BUZIAȘ

Mulțumiri deosebit de călduroase pentru sprijinul moral și logistic acordat, se cuvin adresate
Academician Păun Ion Otiman
Ec. Carmen Rușmir, Ec. Ionel Isac, Ec. Nicolae Ignea,
Director Sorin Munteanu

ACADEMIA ROMÂNĂ FILIALA TIMIŞOARA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE
„TITU MAIONESCU”

HENRIK OTTENDORF

DE LA VIENA LA TIMIŞOARA, 1663

VON WIEN AUFF TEMESWAR, 1663

BÉCSTŐL TEMESVÁRIG, 1663

OD BEČA DO TEMIŠVARA, 1663

Studiu introductiv, note ştiinţifice şi glosar:
IOAN HAŢEGAN

Traducerea română: MARLEN NEGRESCU
Traducerea maghiară: HERMANN EGYED
Traducerea sârbă: LIUBOMIR STEPANOV

EDITURA BANATUL
TIMIŞOARA
2006

EDITURA BANATUL TIMIŞOARA

Consilier editorial: Ioan Haţegan

BIBLIOTHECA BANATICA

Seria HISTORICA

Curator: Ioan Haţegan

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale

OTTENDORF, HENRIK
De la Viena la Timişoara, 1663 / Henrik Ottendorf. – Timişoara : Banatul; Artpress, 2006
ISBN (10) 973-97121-7-7; ISBN (13) 978-973-97121-7-0
ISBN (10) 973-7836-87-1; ISBN (13) 978-973-7836-87-8

94(498 Timişoara)

OTTENDORF, HENRIK
De la Viena la Timişoara, 1663 = Von Wien auff Temeswar, 1663 = Bécstől Temesvárig, 1663 / Henrik Ottendorf ; Studiu introductiv, note ştiinţifice şi glosar de Ioan Haţegan ; Traducerea română : Marlen Negrescu ; Traducerea maghiară : Hermann Egyed ; Traducerea sârbă : Liubomir Stepanov. – Timişoara, Editura Banatul, 2006.
100 p. : il. în parte color, hărţi. (Bibliotheca Banatica. Seria Historica)
ISBN:
908(498.5 Timişoara)„1663”
93(498.5 Timişoara)„1663”
082.1 Bibliotheca Banatica. Seria Historica

©Copyright: Ioan Haţegan
Coperta: NOI GRAPHICS email: noigraphics@goodnet.ro
Tehnoredactare computerizată: Rodica Nicolae
Tipar executat la: ARTPRESS TIMIŞOARA

CUPRINS

Introducere
Timişoara în anul 1663
Note
Glosar de termeni turco-osmani
Temeswar (textul german)
Notten
Temesvár (textul maghiar)
Jegyzetek
Temišvar (textul sârb)
Napomene
Ilustraţii

INTRODUCERE

Descrieri ale Timişoarei medievale sunt destul de puţine. Cea mai consistentă este cea a globetroter-ului otoman Evlyia Celebi ce a vizitat Timişoara de mai multe ori în intervalul anilor 1660–1664.

Acestei mărturii dorim să-i aducem o alta, la fel de corectă şi edificatoare, ce are însă în plus o stampă (pe care o considerăm cea mai veridică dintre toate cele editate până acum) şi o hartă a străzilor Timişoarei medievale — unicat în întreaga istoriografie consacrată acestei localităţi.

Este vorba despre un fragment (Descrierea Timişoarei) din manuscrisul lui Henrik Ottendorf, redactat în ciornă, la Timişoara în primele 6 luni ale anului 1663.

La Kriegsarchiv din Viena, sub cota Kartenabteilung K.VII.k.1 se păstrează un manuscris de 98 pagini cu dimensiunea hârtiei de 19 x 29 cm, şi cu 24 desene cu dimensiuni ce variază între 27 x 35 cm şi 27 x 75 cm. Manuscrisul îi aparţine lui Henrik Ottendorf, membru al soliei austriece la paşa de Belgrad din anul 1663, condusă de către ambasadorul baron von Goes.

Titlul manuscrisului este ***De la Buda la Belgrad*** *şi, conform însemnărilor, a fost redactat în această formă în anul 1667. Desenele datează din anul soliei, 1663, ceea ce denotă faptul că Ottendorf şi-a făcut şi însemnările tot atunci şi doar redactarea finală s-a realizat în anul 1667, 1a cererea Marelui Stat Major Imperial.*

În cadrul politicii generale a Casei de Habsburg, solia baronului von Goes avea un dublu scop: să medieze o întâlnire a influentului baron von Goes cu paşa de Belgrad, dar şi să facă o recunoaştere exactă a stării celor mai importante obiective

militare otomane, în vederea unei proiectate campanii militare austriece asupra acestora.

Rolul lui Ottendorf pare să fi fost precumpănitor în ultima direcție, cea a spionajului militar. Om cu un foarte dezvoltat spirit de observație (vezi textul), al descrierii (vezi desenele), Henrik Ottendorf a cutreierat prin toate fortificațiile otomane pe undea mers solia şi a sintetizat elementele definitoriii ale acestora. Informațiile sale au fost foarte bine apreciate de către generalul Montecucolli, membru al statului major imperial, pe mâna căruia au şi ajuns în anul 1667. Timp de decenii textul şi desenele lui Ottendorf au constituit baza pregătirilor logistice imperiale pentru marea ofensivă ce se va declanşa peste două decenii.

Cum s-a derulat însă concret solia baronului von Goes? La mijlocul lunii decembrie 1662 solia pleacă din Viena şi ajunge, pe 20, la Buda. De la Buda la Belgrad solia durează şase luni. Aceasta pentru că otomanii îşi dau seama de scopul ei şi o întârzie, trimițând-o la Timişoara.

Solia ajunge aici în primele zile ale lui ianuarie 1663 şi este găzduită de către paşa de Timişoara, în mai multe clădiri din oraş. În iulie 1663 are loc o primă întâlnire cu paşa la Belgrad, urmată şi de o întoarcere la Timişoara, apoi o altă întâlnire. Membrii soliei au avut, aşadar, timp suficient, spre a cunoaşte realitățile timişorene. Acest fapt reiese limpede din textul lui Ottendorf. Printre altele el redă şi celebra butadă a beilor otomani de pe Dunăre care afirmau că „cel care cucereşte Buda obține doar un oraş, pe când cel care cucereşte Timişoara stăpâneşte o țară". În acest fel autorul nostru doreşte să reliefeze rolul strategic excepțional al cetății Timişoara în evul mediu.

Henrik Ottendorf cutrieră zilnic străzile cetății, ale celor două cartiere ale acesteia (Palanca Mare şi Palanca Mică sau Insula) îşi notează cele văzute şi chiar desenează de zor. Cele două desene ale sale consacrate Timişoarei sunt reale şi redau

imaginea exterioară şi interioară pe care până acum, nimeni nu a mai făcut-o.

Stampa generală a Timişoarei am publicat-o mai bine de două decenii atât în revista timişoreană „Orizont", cât şi în „Magazin Istoric" la Bucureşti. Schița străzilor cetății şi a cartierelor medievale am redesenat-o şi o prezentăm astfel publicului şi cercetătorilor.

Informațiile lui Ottendorf au fost confruntate cu textul lui Evlyia Celebi şi cu desenul de epocă a lui Francisc Watthay şi ele coincid, fapt ce validează corectitudinea acestor informații. În plus, Ottendorf confirmă că în evul mediu numele râului care curge prin şanțurile cetății este Timişul mic sau Timişel şi abia în veacul al XVIII-lea apare numele de Bega.

O problemă care poate semăna confuzie este aceea a locului — față de cetate — pe care Ottendorf l-a acordat castelului: la sud dar nu în partea cea mai îngustă a fortificației, ci chiar la mijlocul acesteia. Planurile austriece ale asediului din 1716 plasează — toate — castelul în partea mai îngustă a cetății. Aici inginerii militari austrieci au dreptate şi proiecția lui Ottendorf trebuie corectată.

Manuscrisul lui Ottendorf a fost semnalat, acum un secol, de un arhivist vienez unui profesor budapestan. În cele din urmă, manuscrisul (şi desenele aferente) au fost publicat în traducere maghiară, de către Egyed Hermann, în anul 1943 la Pecs sub titlul ***Budarol Belgradba 1663-ben Ottendorf Henrik kepes utleirasa.***

Datele acestea au fost folosite de către mai mulți autori. Datele despre Timişoara au fost folosite de către cunoscutul scriitor şi publicist Franz Liebhard în „Banater Mosaik", de către arhitectul Mihai Opriş în monografia sa consacrată Timişorii şi de alți câțiva autori.

Pentru textul original german am folosit lucrarea şi notele primului editor Hermann Egyed. Textul maghiar şi notele aferente reprezintă o traducere a celui german, realizată de către acelaşi editor. Traducerea în limba sârbă îi aparține

cunoscutului cărturar bănățean Liubomir Stepanov. Traducerea românească a fost făcută de către doamna Marlen Negrescu — o pasionată cercetătoare a arhivelor bănățene. Amândurora li se cuvin respectele noastre.

Pentru acest studiu am completat textul despre Timişoara şi cele două desene cu această prezentare, cu note ştiințifice, cu un mic glosar de termeni explicativi ai demnităților otomane prezentate în text. Iar pentru a „simți lumea otomană" am inclus ilustrații alb-negru şi color.

Ioan Hațegan

HENRIK OTTENDORF — DESCRIEREA TIMIŞOAREI[1]

Oraşul Timişoara, care-şi are numele de la râul Timiş şi de la cuvântul var care pe ungureşte înseamnă cetate, este situat dincolo de Dunăre şi de Tisa (privind de la Viena, n.n.) în acea parte care este socotită a face parte din Ungaria de Jos şi este numită de aceştia (maghiari, n.n.) comitatul Timiş (denumire de epocă pentru zona centrală şi, prin extensie, pentru întregul Banat de azi, n.n.). Puține din casele oraşului se văd de departe, doar turnurile moscheilor, fiind aşezat (oraşul, n.n.) pe şesul întins şi, în mare parte, acoperit de pomii grădinilor din jurul oraşului.

Către răsărit are câmpiile „maroniscche"[2] (câmpia Maxond, n.n.) şi, peste Dunăre, Bulgaria. A fost construită înaintea acestora (otomanilor, n.n.) de către regii maghiari. Către miazăzi are oraşul Belgrad sau Griechische Weissenburg şi Dunărea la 13 mile. Către apus are Tisa, lângă o cetate şi un orăşel pe nume Petsch[3] la opt mile. Către miază-noapte sunt Eyssen Thor[4] şi Transilvania la 9 mile, după cum se văd de la Timişoara munții Transilvaniei.

În suburbie, către răsărit şi miazănoapte, pe o milă aproape de jur împrejur, se întinde un câmp mare şi neted unde mai mulți ani la rând şi-a făcut tabără Ali paşa. În dosul acestui câmp se află o pădure şi un tufăriş scund care se întinde spre Denta pe patru mile: aici sunt şi diferite poduri căci Timişul străbate aşezările fiind foarte întortocheat. Pe de altă parte pădurea aceasta nu e mai lată de o milă iar prin ea drumul este neted ca într-o cameră. Trecând de pădure, se întinde o câmpie netedă şi nelocuită pe care nu se vede nici o tufă sau deal şi puține sate ale căror case sunt toate sub pământ: acest şes se întinde până la

Palanke Panske[5], două mile sub Belgrad şi, mai departe, până la Dunăre.

Pe bună dreptate Timişoara este împărţită în trei părţi: cetatea, oraşul şi suburbiile, care de asemenea sunt de două feluri şi o parte a lor se numeşte Insula, iar cealaltă Oraşul rascian[6].

Castelul (a)[7], situat către miazăzi, este o clădire veche, în patru laturi cu un zid şi patru turnuri puternice, pătrate, înconjurată din toate părţile de mlaştini adânci şi de râul Timiş. Afară, în faţa castelului este un turn mare, în patru laturi care, asemenea celorlalte, este unit de castel printr-un zid şi are o poartă mare şi, în faţa acesteia, un pod peste care trebuie să treci ca să intri în cetate. După descrierea lui Ortelius[8] a asediului Timişoarei acesta pare să fie turnul de apă care, aşezat între cetate şi oraş şi, cucerit primul de către turci, a fost una din cauzele predării căci prin aceasta, legătura dintre oraş şi castel este tăiată. În castel sălăşluieşte caimacanul paşei de Timişoara sau guvernatorul: pentru că de data aceasta paşa nu este el însuşi prezent, iar caimacanul supraveghează veniturile, muniţia, proviziile şi prizonierii, nu a vrut niciodată să lase pe vre-unul dintre ai noştri înăuntru.

Oraşul este înconjurat de un zid cu palisade puternice, înalte, din împletitură de nuiele lipită cu lut, în numeroase locuri zidit puternic în acest fel şi umplut cu pământ, astfel încât stau pe el piesele de artilerie. În dosul acestui zid, pe alocuri şi mai ales la Poarta Azapilor stă oarece zidărie veche care a rămas de la fostele clădiri ale cetăţii şi ale oraşului, iar în anul 1577 a fost dărâmată în întregime din cauza exploziei pulberăriei, ceea ce a cauzat mare pagubă. Şanţurile care înconjoară oraşul sunt foarte adânci iar Timişul face aceasta în multe locuri în mod natural, în altele cu ajutorul oamenilor: cum însă turcii nu se îngrijesc prea mult cu întreţinerea acestora, le lasă să se astupe şi le curăţă doar foarte rar.

Cinci sunt porţile oraşului: prima se numeşte Kuciuk Kalle Kapî[9] care nu este, de altminteri, decât o poartă făcută din

palisade înalte: este solidă prin faptul că este aşezată într-un unghi foarte aproape de cetate: aici fiind un loc foarte mlăştinos are un pod lung către suburbie. Cealaltă poartă se numeşte Soukapî[10] şi este un puternic turn pătrat iar deoarece Timişul se adună aici dinspre cetate, şanţul dintre oraş şi insulă are apa limpede şi proaspătă, bună de băut, din care pricină notabilităţile oraşului pun să li se aducă apă de aici de către matararschilar sau „purtătorul de sticle". Ceilalţi locuitori, care stau în alte părţi ale oraşului şi în suburbii, îşi iau apa din şanţul oraşului care însă este îndeobşte destul de murdară pentru că se spală şi se aruncă în ea tot soiul de murdării, astfel încât unul îşi spală picioarele sau cârpe vechi ori aruncă în ea intestinele oilor tăiate, iar altul, alături, îşi umple cana pentru băut.

Există şi fântâni pe la case şi chiar o fântână deosebit de bună în afara oraşului la Dervişi[11], dar majoritatea sunt cu salpetru şi fiindcă turcii preferă să bea apă curgătoare în locul celei mai bune ape din fântâni, în general îşi iau apa din Timiş. După Ortelius aceasta este poarta unde, în timpul asediului, atât creştinii cât şi otomanii au şi luptat dar au şi păgubit atât de mult.

A treia poartă se numeşte Azab Kapî şi şi-a luat numele de la un fel de soldaţi turci numiţi azapi, care însă sunt mai neînsemnaţi decât ienicerii. Aceasta este un turn frumos, dreptunghiular, zidit din piatră de talie, ridicat de generalul imperial Castaldo înaintea acestora. De trei ori pe zi, în zori cu două ore înaintea zilei, după amiază cu două ore înaintea serii şi seara, cu două ore după apusul soarelui în turn bat tobele obişnuitul imn de slavă al turcilor în acompaniament de „schalmeye" [12]. Sub acest turn sunt agăţate, spre aducere aminte, numeroase ghioage mari, pinteni şi alte însemne ale uriaşilor sau giganţilor. Astfel şi lângă poartă, într-o ladă lungă, zac osemintele unui om de o mărime incredibilă. La mijlocul turnului atârnă o placă de fier groasă cam cât degetul mare în care este înfiptă o săgeată trasă în urmă cu cinci ani de un agă al

ienicerilor, cu atâta putere încât a străpuns placa ce a fost apoi agățată aici spre aducere aminte.

A patra poartă se numeşte Horros Kapî (e) [13], care este de asemenea un turn frumos făcut din piatră de talie, sus cu un foişor acoperit, construit tot de Castaldo. Pe acesta se află şi un orologiu mare care bate orele şi le arată şi pe cadran. Dar pentru că turcii nu se prea pricep să-l mânuiască, rareori merge bine şi decade alături de alte lucruri care la noi (austrieci, n.n.) se caută a fi întreținute.

A cincia şi ultima poartă se numeşte Kana Kapî (f) sau Poarta Sângelui şi, cu toate că este un turn în patru laturi, este mai prost zidit iar pentru că stă la capătul oraşului, prin ea se trece mai puțin.

În mijlocul oraşului este o răspântie cu căpriori deasupra şi acoperiş de scânduri care loc se numeşte Bazar (g) sau piață iar aici în bolți (prăvălii, n.n.) se vând tot felul de mărfuri şi, pe 10, oameni, cai şi alte lucruri prin strigare sau prin haraciul obişnuit la ei, astfel încât marfa e a aceluia care oferă mai mult. De asemenea aici pe străzi au băncile de schimb, căci schimbă tot felul de monedă în schimbul unui anumit câştig, îndeletnicindu-se ei şi cu cămătăria.

La capătul uneia dintre străzile acoperite care dă spre poarta hanului, se ajunge la o străduță unde se află un han cu o curte şi numeroase grajduri şi diferite camere deasupra lor, dar şi acesta decade.

Suburbia se împarte în două: Insula şi Oraşul rascian. **INSULA** se află în apropierea Cetății, în fața Porții Apei. Timişul o înconjoară de jur împrejur: pe o potecă îngustă se poate ajunge la Poarta Apei iar în rest se poate călători pe drumul obişnuit peste podurile Porții mici a cetății. Pe aici trece de asemenea un drum către Belgrad care însă nu e folosit decât de cei ce locuiesc în această parte a oraşului. Această Insulă este des pomenită în descrierea asediului Timişoarei (din anul 1552, n.n.) căci turcii şi-au aşezat aici piesele de artilerie şi, de aici, au tras asupra cetății folosind de aici cea mai mare putere.

Cealaltă parte a suburbiei se numeşte **ORAŞUL RASCIAN** iar acesta este, de asemenea, despărţit printr-un braţ îngust al Timişului şi este tot o insulă dar, fiind construite peste tot case şi poduri, nu se prea observă. Pe aici trece drumul obişnuit spre Belgrad şi pentru că, la urmă, Timişul trece prin faţă, trebuie traversată o poartă şi un pod lung. Celelalte părţi ale suburbiei se întind către apus de-a lungul Timişului şi suburbia este deschisă dinspre toate părţile fără porţi.

În ceea ce priveşte moscheile din Timişoara, sunt cu totul opt, mari, cu turnuri înalte, construite după obiceiul lor şi acoperite cu ţigle, iar turnurile acoperite cu plumb. În oraş sunt două, de fiecare parte a bazarului câte una, în Insulă este una, iar în restul suburbiei, cinci. Prima, care stă afară în suburbie, se numeşte Kadintzametschie[14] (k) şi se află într-o piaţă lângă hanul de acolo. Cealaltă se numeşte Kilissametschie[15] (l) şi este în suburbie pe drumul care duce la Belgrad. A treia moschee se află în oraş de partea aceasta a bazarului sau pieţii şi se numeşte Hunkiartzametschie[16] (m) sau bisericile împărăteşti şi după ea trebuie să-şi potrivească toate celelalte rugăciunile. De cealaltă parte a bazarului, către cetate, stă a patra, pe nume Tzintzimitscha metschie[17] (n). A cincia stă în suburbie în apropiere de poarta hanului şi la şanţul oraşului: este o moschee nouă, frumoasă, se numeşte Seditzametschie[18] (o), clădită de către Seidi Ahmed paşa, care a fost strangulat în urmă cu doi ani de către Ali paşa la ordinul împăratului turc, iar mormântul sau — construit din piatră de talie de înălţimea şi forma unei mese de altar de pe la noi — stă în curtea bisericii, la căpătâi cu un stâlp de piatră octogonal cu turban iar la picioare este unul care este ascuţit doar la vârf. Pe Insulă se află a şasea moscheie, pe nume Solitarzametschie[19] (p). A şaptea moscheie, care se află în suburbie, nu departe de Poarta hanului, se numeşte Aisckkadintzanetschie[20] (q). A opta şi ultima este afară, aproape la capătul suburbiei şi se numeşte Muradie[21] (r).

În afara acestor moschei mari, în suburbii sunt încă trei mici şi mai proaste, clădite numai din lemn şi cu turnuri joase

din lemn, sus însă deschise într-atât încât muezinul lor să poată merge de jur împrejur şi să poată striga la timpul obişnuit al rugăciunii. Una dintre acestea este lângă Poarta Azapilor[22], cealaltă lângă Timiş aproape de biserica ortodoxă[23], iar a treia la capătul Insulei[24].

Numeroşii creştini de religie ortodoxă care stau în acest oraş Timişoara, precum şi cei din satele apropiate au bisericile lor deosebite. Biserica catolică este în suburbie, aproape de Poarta Apei[25], într-o străduţă îngustă şi este înconjurată de o curte şi de case, iar alături locuieşte un franciscan. Aceasta cuprinde ca mărime cel puţin cinci şi şase sute de persoane. Rascienii sau ortodocşii îşi au biserica lor la capătul suburbiei, într-o grădină. Deşi nu este atât de mare ca şi cea catolică, ea este bine construită şi împodobită cu multe culori şi picturi. Alături de ea, într-o casă, locuiesc câteva călugăriţe bătrâne sau femei cucernice.

Nu departe de biserica ortodoxă, afară, este o moară de pulbere pe un braţ al Timişului, înconjurată un zid înalt de palisade şi păzită de o sentinelă, ca nimeni să nu poată intra. Ali are aici numeroase piese de artilerie pe care le ia în bătălii. Nu departe de aici se află numeroase alte mori de grâne pe un alt braţ al Timişului, care trece de-a lungul Timişoarei[26].

Cât priveşte Timişul, acesta izvorăşte în apropierea munţilor Transilvaniei la graniţa românească numită Severin. El curge dinspre răsărit spre Timişoara şi se întinde în jurul oraşului către apus, apoi se întoarce din nou şi curge o jumătate de milă dinspre oraş spre răsărit, apoi pe o milă bună prin pădurea mai înainte pomenită, se întoarce din nou către apus către lacul Betzkerek[27], de unde se întinde până la două mile sub Belgrad către Palanske Panska (Pancevo, n.n.) şi se varsă în Dunăre la jumătate de oră de acolo.

Lângă oraş, către miazăzi, sunt diferite mlaştini dar în rest, aproape de jur împrejurul oraşului sunt multe grădini care dau multe fructe, iar unele dintre acestea datorită situaţiei liniştite

erau chiar plăcute şi le-am vizitat: acestea sunt întreţinute în neorânduială şi prost, după obiceiul lor.

Atât străzile oraşului cât şi ale suburbiilor sunt podite cu lemn tare asemenea unui pod: cauza este că acestea nu sunt pavate şi pământul este adânc şi noroios dacă plouă cât de puţin.

Locuitorii oraşului sunt toţi turci. Creştinii locuiesc în suburbii şi, asemenea multor turci, se întreţin din negoţ, cultivarea pământului, creşterea animalelor şi altele asemenea. Pentru că prin aşezarea sa locul este foarte roditor şi populat, turcii înşişi spun despre Timişoara că cine a luat Buda n-a obţinut decât un oraş, cine însă a luat Timişoara a obţinut o ţară întreagă. Aici se găseşte de asemenea o mulţime de vânat, parte datorită pădurilor din jur, parte pentru că este puţin urmărit. Deoarece şesul din jur este neted se găseşte puţină viţă de vie, precum câteva vii în jurul oraşului care însă nu produc cât este nevoie, căci — deşi turcilor le este interzis vinul — ei îl beau pe ascuns, iar negoţul cu vin este al rascienilor (ortodocşilor, n.n.) care nu numai că au aproape în fiecare din casele lor vin de vânzare, dar îl beau şi ei înşişi cu deosebită plăcere. Îl cumpără din satele de la munte şi, în mare parte, dinspre Belgrad.

Ţiganii, ale căror ocupaţii sunt binecunoscute fiind fierari, de asemenea muzicanţi, geambaşi, iar în unele localităţi se lasă folosiţi în locul călăului. Ei locuiesc în apropierea bisericii ortodoxe şi adunătura asta este amestecată cu porcii. Când ortodocşii îşi ţin Paştele sau este târg la Timişoara, ţiganii au obiceiul să-i oprească pe trecători, atât femei cât şi bărbaţi, şi să le ceară o plată. Pe cei care nu vor să dea nimic sau le dau mai puţin decât li se cere, îi aruncă în cea mai apropiată groapă cu apă sau noroi astfel încât stârnesc râsul.

În afara suburbiei, spre miazănoapte, cam la o lovitură de tun depărtare, locuiesc nişte dervişi sau călugări turci, lângă mormântul unuia dintre sfinţii lor[28]. Trăiesc din munca câmpului şi cerşesc. Ei au o fântână deosebit de bună din care se ia zilnic apă. Pe unul dintre aceşti sfinţi l-am văzut de mai multe ori şezând în apropierea Porţii Azapilor. El cumpăra pâine din banii

pe care îi cerşea şi hrănea cu aceasta vrăbiile care îl cunoşteau şi erau într-atât de blânde încât i se aşezau adesea pe cap. Şi suburbiile sunt clădite după felul turcesc: unele mai rău, altele mai bine, parte acoperite cu ţiglă, parte cu şindrilă.

Cum baronul von Goes a fost trimis la Ali paşa pentru tratatul de pace, a fost încartiruit în suburbie aproape de Poarta Azapilor şi (membrii soliei, n.n.) au fost găzduiţi după cum urmează[29]: 1) locuinţa baronului von Goes, 2) căpitanul locţiitor cu aprovizionarea trebuie să străbată grădina fiindcă nu putea trece pe străzi, 3) domnul Peres locuia deasemenea în acea grădină, 4) locuinţa mea, 5) domniii părinţi iezuiţi, 6) trompeţii, bărbierii şi alţii, 7) domnul Tullio, 8) curierii, 9) domnul Mennin, 10) domnul de Breueg şi colonelul Gruter; Ali Paşa şi-a avut locuinţa la nr. 11), nu departe de poarta hanului, la nr. 12) era chehaia sau intendentul acestuia, 13) stătea defterdarul sau casierul: 14) imbrohorul sau comisul, 15) zachyretschi sau ofiţerul cu aprovizionarea, 16) Subaşa sau căpitanul ienicerilor care ne asigura paza, 17) Reis-efendi sau cancelarul, 18) celebi-ul, 19) Husein aga cel care a venit cu noi de la Viena, 20) Hagi Bekir bei secretarul sau kalletelscherebbi, 21) Hagi Halil, un căpitan bătrân, în rest un turc cinstit şi cunoscut la noi, cum puţini am văzut la ei.

De altminteri despre Timişoara trebuie să amintim că în anul 1551 a fost asediată fără folos de turci. A fost insă cucerită în anul 1552 de către turci prin capitulare dar, de cum s-a retras, promisiunea nu a fost respectată şi toţi — chiar şi căpitanul lor Stefan Losonczi — au fost nimiciţi, dar locuitorii au fost mânaţi la casele lor. În anul 1577 cetatea a fost foarte distrusă din cauza explodării pulberăriei. În anul 1597 cetatea a fost asediată fără succes de transilvăneni, însă suburbia a fost incendiată iar turcii şi tătarii au fost învinşi cu această ocazie. În anul 1603 suburbiile au fost incendiate de două ori de către haiduci, iar acum în 1663 se negociază, fără succes, tratatul de pace cu Ali paşa.

DRUMUL ŞI STAȚIILE DE POŞTĂ ORGANIZATE ÎNTRE BUDA ŞI BELGRAD

De la Buda la Belgrad se socotesc cu totul patruzeci şi patru de mile şi pentru ca turcii să călătorească mai repede, mai ales în slujba împăratului lor, pe drumul acesta sunt aşezate 10 staţii de poştă cum se poate vedea din cele ce urmează :

	mile mici
Buda	2
Hamseve	2
Ertschin	2
	mile mari
Jancourteran (prima poştă dinspre Buda)	2
Penteli	2
Fedwar (a doua staţie de poştă)	3
Paxtum	2
Tolna (a treia poştă)	1
Ovar	1
Szeksard	1
Bathosek (a patra poştă)	1
Sekkksitz	2
Mohacs (a cincia poştă)	2
Birnebar (a şasea poştă)	1
Essek (a şaptea poştă)	3
Bukovar (a opta poştă)	3
Torawik	1
Collowitz	2
Metrowitz (a noua poştă)	3
un sat (a zecea poştă)	4
Semlin de aici se călătoreşte pe apă	

Belgrad (şi de aici se călătoreşte cu poşta din nou pe apă până la Zemun)

DRUMUL DE LA VIENA LA TIMIŞOARA

Aşa cum l-a făcut domnul von Goes

Localitatea	cum a călătorit	mile mici
Viena	pe apă	
Bratislava oraş şi cetate	pe apă	10
Somorja sat	pe apă	2
Suly mori	pe apă	4
Raro–Asvany sat	pe apă	6
Wenek sat	pe apă	2
Komarom cetate şi târg	pe apă	2
		mile mari
Duna almas sat	pe jos	1
Esztergom oraş şi cetate	pe jos	4
Veresvar palancă	pe jos	3
Buda veche târg	pe jos	1,5
Buda oraş şi cetate	pe jos	0,5
Hamsewe palancă	pe jos	2
Ertschin	pe jos	2
Jancourteran	pe jos	2
Penteli	pe jos	2
Fedwar	pe jos	2
Paxum	pe jos	3
Tolna	pe jos	2
Ovar	pe jos	1
Szekszard	pe jos	1
Bataszek	pe jos	1
Seksitz	pe jos	1
Mohacs	pe jos	2
Birnebar	pe jos	2

Veresmarkh	pe jos	1 milă mică
Sella sat	pe Dunăre	1
Zombor palancă şi oraş		1
Crvenka sat		3
Vrbas sat		3
Turija sat		2
Novi Becej palancă şi oraş		2
Galad sat		3
Totzin (Novi Kozarci) sat		3
Horatzin (Ban. Veliko Selo) sat		1
Tomba (Jimbolia) palancă		1
Checea sat		1
Bobda sat		2
Timişoara oraş şi cetate		1

DRUMUL DE LA TIMIŞOARA LA BELGRAD

Aşa cum am călătorit eu (Ottendorf, n.n.)

Timişoara	mile mici
Denta palancă şi sat	4
Margita sat sub pământ (bordee, n.n.)	2
Lokve (Senmihail) sat sub pământ	2
Ban. Novo Selo (Nordak) sat sub pământ	1
Pancevo (Panske) palancă şi târg pe Timiş care la o oră de aici se varsă în Dunăre	1
Belgrad	2

De la Timişoara la Denta este pădure, restul până la Belgrad şes întins fără vre-un pom sau deal

DRUMUL DE LA BELGRAD LA TIMIŞOARA

Aşa cum l-am străbătut la întoarcere

	mile mici
Belgrad pe apă până la Panske (Panciova) palancă	2
Koslovatz (Kovacica, n.n.) sat	2
Tomasin (Tomasevac (n.n.) sat la Timiş	2
Schuplan (Krajisnik n.n.) sat sub pământ	2
Parda (Medja, n.n.) sat	2
Timişoara	4

De la Belgrad până la o milă de Timişoara drumul accesta este tot şes întins pe care nu se vede nici un pom.

DRUMUL DE LA TIMIŞOARA LA BELGRAD

Aşa cum l-a călăuzit Husein aga pe domnul von Goes

	mile mici
Timişoara până la o poiană	2
o altă poiană	2
o a treia poiană la Timiş	4
Horlohad (Orlovac, n.n.) un sat pe Timiş	2
Am lăsat lacul Becicherec la stânga până la Tisa: apoi pe un braţ al acesteia până dincoace de Dunăre la un mal înalt pe care ei îl numesc Sardek	2
Belgrad	3

NOTE

1. Traducerea în limba română a fost realizată de doamna Marlen Negrescu, căreia îi mulțumim pe această cale.
2. numit şi Campus Maxond, o denumire generică pentru zona din jurul localității Alibunar de azi.
3. Novi Becej, pe stânga Tisei, în Banatul jugoslav.
4. Porțile de Fier ale Transilvaniei, pe Valea Bistrei spre Hațeg.
5. Pancevo, oraş la nordul Dunării, azi cartier al Belgradului.
6. Oraşul rascian – termen prin care austriecii îi desemnau pe ortodocşi, deci oraşul ortodocşilor.
7. Literele din paranteze corespund celor de pe stampa lui Ottendorf.
8. Hieronimus Ortelius, *Chronologia oder historische Beschreibung alter Kriegsemporungen*, Nürnberg, 1603.
9. Poarta Mică a castelului.
10. Poarta Apei.
11. probabil mănăstirea de dervişi baba Huseyn.
12. „Schalmeye" muzica militară otomană.
13. Horos kapî – poarta Cocoşului, Ottendorf îi zice a hanului, după hanul (caravanseraiul) din apropiere. Kana kapî – Poarta Sângelui sau Poarta turnului sângeriu.
14. Denumirea moscheilor, aşa cum apare în cartuşul stampei (Kadintzametschit = moscheea cadânei, era o veche biserică creştină transformată în moschee pentru cadânele din haremurile demnitarilor de aici).

15. Kilitsametschit = Moscheea săbiei, în fapt kilissa (preluată din greacă înseamnă biserică), altă veche biserică transformată în moschee.
16. Munkiartzmetschit = Moscheea sultanului vărsător de sânge (creştin) moschee închinată sultanului Soliman magnificul, în timpul căruia a fost cucerită Timişoara.
17. Tzintzimmemetschit = Moscheea Cincime.
18. Seiditzametschit = Moscheea lui Seidi Ahmed, paşa.
19. Silihdarmetschit = Moscheea silihdarului. Titlul este cel acordat marilor viziri, conducători de campanii. În cazul de faţă se referă la marele vizir Mehmed Koprulu, deţinător al unui vakâf la Timişoara, concentrat în jurul unei moschei proprii.
20. Aischkaadintzametschit = Moscheea cadânei Aişa.
21. Muradiemetschit = Moscheea sultanului Murad (al treilea).
22. Vezi nota 10.
23. Poate fi poziţionată în zona parcului Brătianu şi a Bd. C. D. Loga de azi.
24. Insula sau Palanca Mică, suburbie timişoreană medievală, plasată aproximativ pe perimetrul estic al pieţei Victoria spre Bd. C. D. Loga, zona Catedralei ortodoxe.
25. Poziţionată între actualele bulevarde C. D. Loga şi Eminescu.
26. Braţul Timişului curgea aproape de locul unde azi se află Liceele Electromotor şi de M.I.U.
27. Lacul Becichereculuí, azi secat, se află întinsa zonă din jurul Zrenjaninului.
28. Aşezământul religios musulman Baba Husein poate fi poziţionat în zona antenelor Radio – cimitir Calea Lipovei.
29. se observă pe desenul ..... Timişoara.

GLOSAR DE TERMENI TURCO-OSMANI

A

Abuz toplarî = tunuri aruncătoare de obuze; obuziere

Acemi = novice, învățăcel; în româneşte ageamiu

Acemoglan = fecior străin; viitor ienicer; paj

Adaletnâme = „carte de dreptate", rescript imperial ce îndreaptă abuzul administrației locale

Aga = căpetenie militară, ofițer, titlu adăugat prenumelui; grad inferior în armata otomană; frate mai mare; stăpân; om avut; fruntaş la sate

Agalâk = titlul unui agă; moşier; generozitate; orgoliu

Ahd = angajament; obligație; promisiune solemnă; pact; alianță; tratat

Aian = notabil; fruntaşul unui sat; demnitar; om avut; categorie socială

Akçe = monedă de argint — unitatea monetară de bază în Imperiul Otoman; în Europa se numeşte aspru cu valoarea inițială de 1/50 guruş sau piastru; se devalorizează la 70 apoi la 50 %

Akin = incursiune de pradă specifică otomanilor

Akingi = trupă de cavalerie otomană, recrutată dintre locuitorii de la periferia Imperiului Otoman

Alai (alay) = trupă; regiment; cortegiu; ceremonie; mulțime

Alaibei = comandant de oaste de provincie sub comanda unui sangeacbei; comandant de spahii, comandant de district, colonel de jandarmi

Allah = divinitatea supremă în mitologia arabă, ulterior divinizată, în monoteismul Islamic drept unică şi absolută

Alaman = denumirea otomană pentru germani, inclusiv austrieci

Alem = steag, drapel

Alemdar = stegar

Aman = iertare; îndurare; protecție; salv-conduct

Amil = intendent; administrator; arendaş al veniturilor sultanale

Arabagi = căruțaş; meşter de căruțe; în româneşte harabagiu

Arak = țuică, rachiu

Arpa emin = intendentul feudelor „arpalâk", jitnicier în româneşte

Arpalâk = feudă acordată unor slujbaşi otomani; pensie

Arşin = unitate de măsură pentru lungimi, are 0,68 m; cot

Arz = expunere; prezentare; memoriu; ofertă; cerere; jalbă

Asesbaşi = căpetenia gardienilor; şeful poliției

A'şar = zecime; zecimală; dijmă din produse; zeciuială

Aşci = bucătar

Atalâk = bătrîn din oastea tătară

Atâk = rob eliberat

Atoglani = îngrijitor, rândaş la cai

Avaiet = venituri; beneficii; rente; dări; obligații pentru slujbe etc.

Avariz = impozite extraordinare plătite de raiale în cazuri deosebite

Azap = celibatar, categorie de oaste otomană; arcaş; păzitor de cetate, trăgător în marină

B

Baba = tată; nume dat celor mai vârstnici dervişi

Badjdar = perceptor de taxe de negoț şi vamă; vameş

Balyemez = tun de mare calibru folosit la asedierea cetăților

Baruthane = Pulberărie

Başdefterdar = primul defterdar, ministrul de finanțe imperial

Başeki = veteran; bătrân

Başmuhasebe = cancelaria generală a conturilor

Bazar = târg; loc pentru negoț; bâlci; piață

Bedestan = bazar de pânzeturi în centrul oraşului; acoperit

Bei (bey) = senior; şef; prinț; căpetenie; nobil; titlul unor guvernatori

Beilerbei = guvernator de provincie

Beilerbeilâc = unitate administrativ-militară; provincie; paşalâc

Bektaşi = sectă musulmană liberală

Beraia = categorie privilegiată de supuşi

Berat = diplomă; brevet imperial; act de investitură

Beşyüzbaşi = comandant peste 500 de oşteni

Beşli = cavalerie uşoară; corp de oaste pentru paza piețelor, oraşelor

Bostangi = ostaş din garda sultanului care îngrijeşte de grădini

Buiuruldu = ordin; scrisoare–poruncă a unui vizir către supuşi

Bulucbaşa = căpetenia unui buluc (companie sau regiment)

C

Cadiu = judecător; dregător însărcinat cu aplicarea dreptului religios şi cu controlul administrației

Cadiat = unitate administrativ-juridică în cadrul unui sangeac

Capudan = căpetenie; comandant de oaste; de cetate; amiral

Capugi = portar

Casap = măcelar

Caza (Kaza) = unitate administrativ-juridică sub ordinele unui cadiu (judecător)

Ceauş = aprod; olac; curier

Celalî = rebel musulman

Celebi = titlu de respct acordat persoanelor suspuse

Cerhagi = trupă de avantgardă; cercetaş; hărţuitor

Cerahor = salahor; lucrător

Ceribaşi = „şef de oaste" — rang în armata provincială; cdt.de spahii cu timaruri

Chehaia = intendent; administrator

Chilă (Kile) = unitate de măsură, diferită de la o regiune la alta

Ciftlic = moşie; fermă; casă şi alte construcţii pe o posesiune

Ciorbagiu = căpetenie de ieniceri de rang mijlociu; fruntaş la sat; domn; stăpân

Cizye (gizie) = darea pe cap a nemusulmanilor

Cântar = instrument pentru greutăţi, variabil regional; 1 cântar = 44 ocale

Columborna = categorie de tunuri

Conac = loc de popas; locuinţă

D

Dalkâlâci = „cel care se năpusteşte cu sabia"; ostaş de sacrificiu

Darbhane = monetărie; tarpana

Darbzen = tun de asediu

Dede = bunic; titlu acordat conducătorului ordinelor de dervişi

Defter = caiet; registru; condică

Defterdar = funcţionar superior al finanţelor

Defterkethuda = intendent de condici

Deli = viteaz; curajos; categorie de oaste de sacrificiu; popular: nebun

Derbendgiu = păzitorul unei trecător, pod sau vad

Derviş = călugăr musulman, membru al unei secte; sărac; umil; cerşetor; anonim: tolerant; altruist

Dirhem = veche monedă de argint cu 1/400 dintr-o oca

Dizdar = comandant al apărătorilor unei cetăţi, târg etc.

Dőnum = unitate de măsură a suprafețelor de pământ egală cu 919,3 m

Dragoman = traducător; translator; tălmaci

Drahmă = monedă de 3,21 grame

E

Efendi = domn; stăpân; patron; om de cuvânt

Eyalet = provincie; unitate administrativă; vilayet; paşalâc

Elci = sol; trimis; om de legătură; ambasador

Elci (Elhaci) = cel care a făcut hagialàcul la Mecca; hagiu

Emin = intendent; administrator; cinstit; fidel

Emir = căpetenie; comandant; şef; prinț

Esir = prizonier de război; rob

Esnaf = breaslă; corporație; artizani ; negustori

Evkaf = plural de la vakâf

Ezan = „chemare la slujbă", cântarea muezinului pe minaret

F

Fatom = unitate de lungime, egală cu 1,62 m

Fersah = măsură de lungime, o oră de mers călare la pas (5,985 km)

Fetva = sentință juridico-religioasă dată de muftiu

Firman = poruncă dată în numele sultanului

Fund = unitate de măsură a greutății egală cu ½ kg

G

Garib = pribeag; străin; părăsit; călător; ciudat

Gaza = războiul sfânt al musulmanilor împotriva creştinilor

Gazal efendi = cântăreț de muzică lirică în moaschee, geamie, mecet

Gazi = erou; viteaz; luptător pentru Islam

Geamie = lăcaş de cult musulman
Gebegiu = armurier; ostaş cuirasat
Gedikli = slujbaşi din Serai cu privilegii
Ghiaur = necredincios; denumire generică pentru creştini
Gizia = taxa pe cap de gospodărie plătită de supuşii creştini
Gőnüllü = voluntar; categorie de oaste
Guruş = monedă otomană; piastru
Gümrük = vamă, taxă vamală

H

Hadâm = servitor; slujitor; eunuc; în româneşte hadâmb
Hak = dreptate
Hambra = grenadă; bombă mică
Hambragiu = grenadier
Haraci = tribut plătit de supuşii nemusulmani
Haramini = răufăcători; hoţi
Haseki = vechi corp de gardă a sultanului; sfetnic
Hass = feudă cu un venit anual de peste 100.000 aspri
Hatip/Chiatib = predicator; orator; preot care recită vinerea predica hutbe
Havan = tun de calibru mic; obuzier
Hazine = visterie; tezaur; magazin; depozit
Hâkim = judecător; cel care porunceste, guvernează
Hasi asker = oaste de gardă; oaste specială
Hegira = fuga lui Mahome de la Mecca la Medina (16 iulie 622 d.Ch.); anul 1 Islamic începe de la această dată
Hisar = cetate; castel; fortificaţie
Hogea = preot musulman; profesor; dascăl; cărturar; domn
Hutbe = predică rostită la slujba religioasă de vinerea în moschee
Hudavendigâr = împărat; suveran; monarh; supranume dat sultanilor

I

Iamac (yamak) = ajutor; ostaş de rezervă; recrut

Iazâgiu (yazici) = scrib; diac; secretar

Icioglan = „copil de casă” paj, slujitor

Ienicer = „ostaş nou”; corp de oaste pedestră, formată prin recrutarea şi islamizarea unor copii de creştini

Imam = preot musulman care slujeşte la cele cinci rugăciuni zilnice

Imaret = instituție de binefacere cu bucătărie pentru săraci, călători etc.; azil

Imbrohor = îngrijitor al grajdurlor sultanale

Iradea = voință; poruncă; firman

Islam = „Resemnare” — religia musulmană inițiată de Mahomed profetul

Ispenge = dare de o cincime din robi; taxă de 25 akçe percepută de la creştini ca simbol al iertării şi libertății lor

Iuzbasa = comandant peste 100 de ostaşi; căpitan

K

Kadiasker = cea mai înaltă instanță juridică otomană, după şeic-ül-Islam; unul pentru Rumelia, altul pentru Anatolia

Kale = cetate; în româneste culă

Kalem = creion; condei; birou; cancelarie

Kalemyie = scrib

Kantar = măsură de greutate = 44 ocale = 56,443 kg

Kanun = lege; regulă; ordine; regulament; pravilă;

Kapâkulu = oastea de poartă; oastea de gardă

Karvansaray = caravanserai — loc de popas sau han mare cu o curte interioară pentru adăpostirea pe timpul nopții a căruțelor şi cailor

Kethuda = intendent; staroste de breaslă

Kâtib = secretar; scrib; diac;

Kilise = biserică creştină

Kise = pungă cu bani, 500 de guruşi

Kocabaşa = „căpetenie în vârstă”; fruntaş la sate etc.
Kolac = braţele întinse — unitate de măsură pentru lungime
Kundak = cundac; postament pentru tunuri; patul puştii

L

Lagâmgi = „cel care sapă tuneluri”; pionier — categorie de oaste otomană
Lala = dascăl; doică; sfetnic
Lefegi = ostaş cu soldă; mercenar; funcționar
Levend = ostaş voluntar; voinic; viteaz;
Liva = unitate administrativ-militară numită şi sangeac; subdiviziune a unei provincii mari

M

Mahala = Ccrtier; parte a unui oraş cu o denumire proprie
Mal = avuție; tribut; haraci; visterie; avere; bunuri; bogăție; bani; mărfuri
Martalog = ostaş voluntar,de obicei din rândul populațiilor creştine; iscoadă
Mâlikâne = posesiune viageră; proprietate
Mecet = locaş religios musulman; moschee mai mică
Medrese = lăcaş de cultură religioasă islamică; seminar mahomedan; şcoală
Mehterhane = muzica curților sultanale, vizirale etc.
Meydan = piață publică; câmp de luptă; loc liber = maidan
Mektubi = cel ce se îngrijeşte de corespondența unui demnitar
Melek = înger; om liniştit şi bun
Menzil = loc de popas; stație de poştă; loc de descindere a oastei; drum parcurs într-o zi de armată
Menzilhane = casa poştei; loc de schimbare a cailor
Mevkufat = avuții destinate unor fundații pioase (vakâf)
Mevlana = doctor în teologie; cărturar; mare cadiu

Mevlevi = „derviş învârtitor” sectă islamică

Mezra = teren agricol; tarla; suprafață de pământ mai mare decât o gospodărie țărănească

Mezat = licitație

Mihrab = nișa din peretele din față al unei moscheie orientată spre Mecca

Mi”mar = arhitect, constructor; inginer constructor

Minaret = turnul moscheii din care muezinul cântă chemarea la slujbă

Mir (emir) = comandant; căpetenie; prinț; şef

Mirie = ceea ce aparţine fiscului şi statului; tribut

Mir-i-liva = căpetenie de sangeac (termen persan pentru sangeacbei)

Mir-i-miran = „emirul emirilor” (termen persan pentru beilerbei)

Molla = aspirant la teologie; însemnat judecător otoman; mare cadiu

Mubaşir = comisar; însărcinat cu rezolvarea unor treburi; delegat; imputernicit

Muftiu = cel care dă sentința religioasă; mare cadiu; interpretul legii islamice; şeful clerului islamic

Muhafâz = cel care păzeşte ceva; comandant de cetate

Muhasebegi = slujbaş însărcinat cu evidența financiar-contabilă; contabil

Muhassil = cel care produce; cel care percepe o taxă; locţiitor de guvernator

Muhtesib = vechi dregător otoman care exercita, concomitent, funcția de primar şi sef al poliției; încasator de dări; socotitor

Muhurdar = slujbaş însărcinat cu aplicarea sigiliului pe acte vizirale

Muhzir = aprod

Mukataa = arendă; fermă; sursă de venit fiscal care putea fi arendată pe diferite termene

Mukataagi = căpetenia celor însărcinați cu arendarea mukataa

Mukavele = contract; convenție; înțelegere; aranjament

Muktesib = „cel care câştigă" — slujbaş însărcinat cu calcularea şi urmărirea unor venituri

Musahib = însoțitor; sfetnic; curtean

Mustafâz = cel aflat în pază; garnizoană de pază într-o cetate

Mutasarif = viceguvernator de provincie

Muteferica = diferit; selectat; garda imperială călare

Muteselim = cel convertit la Islam; viceguvernator; reprezentant al unui paşă într-un loc (oraş, district etc.)

Müderis = profesor şef şi administrator al unei medrese

Müteveli = intendent al unor fundații poase; epitrop

Müstakil = independent; slobor; liber

Müsir = cel care comandă; mareşal; vizir

N

Nahie = subdiviziune adminitrativă a unei caza, împărțită în comune (Karye)

Naib = ajutor de cadiu

Nakib = demnitar în ierarhia cătrturarilor; căpetenia ulemalelor dintr-o provincie; împuternicitul clerului islamic la Poartă

Nazir = inspector; supraveghetor; intendent cu controlul financiar în marile oraşe; comandant de cetate

Nefer = ostaş; om; persoană

O

Oca = unitate de măsură pentru capacități şi greutăți; inițial era de 400 dirhem sau 1,250 kg; în timp a ajuns la 1 kg

Oda = odaie; cameră; încăpere; companie de ieniceri; cazarmă

Ogeac = vatră; cămin; familie; corpul ienicerilor
Olac = sol, curier
Ordie = oaste; armată
Orta = mijloc; centru; jumătate; companie de ieniceri
Ortac = asociat; părtaş

P

Padişah = titlu de origine persană pentru a desemna sultanul, împăratul, monarhul
Palanca = întăritură de lemn şi pământ
Pandur = ostaş pedestru; lefegiu creştin
Para = monedă otomană cu valoarea de 1/40 parte dintr-un guruş
Paşa = titlul oficial al vizirilor şi a altor înalţi demnitari otomani; guvernator
Paşalâc = provincie condusă de un paşă
Peic = valet; ostaş din garda sultanului
Peşcheş = dar; plocon
Pir = bătrân; staroste de corporaţie; patronul unei bresle

R

Rahib = călugăr; preot; creştin de seamă
Raia (re'aya) = turmă; gloată; populaţie; supuşi creştini plătitori de taxe;
Reis = şef; căpetenie; căpitan de corabie
Rendjer = om sărac; nevoiaş; ţăran; negustor
Ruznamegiu = slujbaş ce ţine evidenţa cheltuielilor

S

Sahib = scrib; diac; secretar
Salat = rugăciune rituală islamică
Sandal = barcă; luntre; şaluptă

Sangeac = steag; drapel; unitate administrativ-militară

Sangeactar = purtător de steag; stegar

Sangeacbei = bei de sangeac; conducătorul sangeacului

Sansongi = categorie de oaste otomană

Saradj = curelar; şelar

Saridja = vechi corp de oaste neregulată, aflat în slujba unor demnitari

Satirdji = slujitor în garda sultanului; halebardier

Sefer = călătorie; expediție; campanie; război

Segban = corp special de ieniceri; ostaş ce îngrijea câinii de vânătoare ai sultanului; oaste neregulată în slujba unor demnitari; în româneşte seimen

Senet = act; dovadă; document; chitanță; poliță

Serai = palat, reşedință

Serascher = comandantul unei oştiri otomane în cadrul unei campanii militare

Serdenghecidi = comandantul unei oştiri otomane în cadrul unei campanii militare = „cel care renunță la capul său" = ostaş de sacrificiu; corp special otoman, cu soldă mărită

Serhat = graniță; frontieră; margine de țară; provincie de graniță

Silahdar = „purtător de armă"; dregător cu atribuții de îngrijire a armelor; corp special de armată

Silahşor = „omul cu armă", spătar, muşchetar de gardă

Sinif = clasă; categorie; pătură socială distinctă

Sipahi/spahiu = trupă de cavalerie cu soldă fie în bani (în garda permanentă a sultanului) fie cu feude (în oastea de provincie ca zaimi şi timarioți)

Sofu/softa = cel care se inițiază în cultura islamică într-o medresă

Solak = „stângaci"; corp de arcaşi din garda sultanului

Subaşi = căpetenie de oaste şi poliție; comandant de rang inferior; dregător însărcinat cu strângerea taxelor

Sufi = persoană mistică; credincioasă; devotată; pioasă

Suiugiu = meşter de canale

Sultan = prinț; suveran; monarh
Surat/sure = capitol/e din Coran (Cartea sfântă a Islamului)
Suret = copie; text; regulă; fel; mod; figurat; înfățișare
Sur'at topu = tun cu tragere rapidă; tun ușor
Suvari = cavaler; călăreț; timariot; spahiu

Ş

Şahi = tun cu țeavă lungă și de mare calibru; tun împărătesc
Şakloz = categorie de tun
Şaica = barcă; luntre; corabie mică
Şâkkî evvel = funcționar financiar superior; ministru de finanțe
Şehir = oraș
Şehir emini = „intendentul orașului"; administrator local
Şeic = bătrân venerat; cărturar de seamă; starețul lăcașului de cult islamic tekke; sfânt
Şeih-ül-Islam = șeful clerului islamic; interpretul Coranului
Şeriat = legea sacră islamică
Şagird = ucenic
Şirampo = stâlp; palisade; șarampoaie în text

T

Tahrir = înregistrare; recensământ; conscripție
Tahsildar = perceptor
Taife = ceartă; tagmă; neam; națiune
Tain = desemnare; numire; stabilire; rație zilnică sau lunară
Tarih = inscripție; dată; cronogramă; istorie în sens larg
Tarihçi efendi = cronicar
Tekke = lăcaș de cult islamic; casa dervișilor
Telal = strigător public; pristav; crainic
Temelük = a lua în proprietate; a deveni stăpân pe ceva
Temessük = dovadă; chitanță
Tezkere = răvaș; înscris; dovadă; teșcherea în românește

Timar = feudă cu un venit annual de până la 20.000 akçe al cărei uzufruct era acordat unui spahiu

Top = tun; minge

Topciu = tunar; jucător cu mingea

Tug/tui = semn distinctiv în ierarhia militară, format din păr din coadă de cal sau cămilă, fixat pe o prăjină. Numărul tuiurilor varia după rangul militar: sangeacbeiul avea unul, beilerbeiul două sau trei, marele vizir până la cinci, iar sultanul între şapte şi nouă

Tugra = monograma sultanului aplicată pe acte

Tüfenci = puşcaş

Türbe = mausoleu; mormânt venerat de islamici

U

Ulak = olac; sol

Ulema = cărturar; savant

Ulüfe = leafă; soldă

V

Vakâf = fundaţie pioasă; instituţie de binefacere publică

Valiu = guvernatorul unei provincii (vilayet)

Veli = sfânt; tutore; binefăcător

Vilayet = provincie otomană; eyalet, paşalâc

Vizir = titlu prutat de marii demnitari otomani, membri ai Divanului (guvernului)

Voyvoda = intendentul sau administratorul unui unităţi administrativ-teritoriale mici numite voyvodalâc, mai mică decât nahia

Voinici = ostaşi creştini din armata otomană

Y

Yaya = pedestraş; unitate militară din 10, 100 sau 1.000 oameni

Yerli kulu = rob local; oaste recrutată locală şi stabilită acolo

Yük = „povară”; greutate (150–205,4 kg); sumă de 100.000 guruşi/piaştri

Z

Zabit = „cel care stăpâneşte”; ofițer; căpetenie militară

Zagargi = ostaş care îngrijeşte câinii de vânătoare

Zaherea = cereale; provizii

Zaim = posesorul uzufructului unei posesiuni funciare cu un venit anual între 20 şi 100.000 akçe

Zeamet = feudă cu venitul annual între 20 şi 100.000 akçe

Zekât = obligație religioasă de a împărți săracilor 1/40 din averea proprie; una din cele cinci condiții pentru a deveni musulman

Zimmi = cel ocrotit; cel protejat; îi desemna pe ceştinii din imperiu

Zira = unitate de măsură pentru lungimi (vezi arşin)

Zurbagiu = răsculat; rebel

TEMESWAR

Die Statt Temeswar, welche Ihren Nahmen hatt von dem Fluss Temes, und war, welches auf Ungerisch so viel heisset, als ein Schloss, liget Jenseÿts der Dona (!) und der Theÿss in dem theil, welches zu under Ungern gerechnet wirdt, und vor diesem die Temesische Gespanschafft genant ist. Von den heüsern der Statt siehet man von ferne wenig hervorstehen, als nur die Thürme der Moscheen, weil sie auff einen ebenen Feldt liget, unnd durch die Beümer, so rings um die Statt in den Gartten stehen, mehrentheils bedecket wirdt. Gegen morgen hatt sie die Maronischen Felder[1] und die Bulgareÿ, wieder deren einstelle. Sie ist vor diesem von den alten Ungerischen Königen erbauet worden. Gegen mittag hatt sie die Statt Bellegrad, oder Grigischen weissenburgh unnd die Donau auf 13: meilen. Gegen abendt die Theÿss beÿ einem Schloss unnd Stättlein Nahmens Petsch auff acht Meillen. Gegen mitternacht das Eÿssen Thor und Siebenbirgen auf 9: Meillen, wie man dann das Siebenbirgische Gebirg beÿ Temeswar siehet. Beÿ der Vorstatt, gegen morgen und mitternacht, ist fast auf eine Meillen herumb ein grosses flaches Feldt, auf welchem der Ali Bascha sein Lager etliche Jahr nacheinander geschlagen hatt. Hinder diesem Feldte hebet sich eine Höltzung und kurtzes gestreich ab, welches sich gegen mittag nach der Palanke Dente[2] auf vier Meillen erstrecket, auch alda underschiedtliche Brücken hatt, weil die Temes der orthen durchlauffet, und sich sehr krümmet. Anderwerts ist solches Holtz nicht über eine Meillen breit, und in demselben der weegh so eben, gleich einem Zimmer. Wann man durch solche Höltzung gekommen, hebet sich abermahl ein flaches unnd unbewohntes, ebenes Feldt an, auff welchem kein einiger strauch oder Hügel, unnd wenig dörffer, deren Heüsser

alle under der Erden sein, zu sehen, welche ebene sich bis an die Palanke Panske[3], zween Meillen under Bellegrad unnd weiters an die Donau hin erstrecket.

Es wird Temeswar füglich in 3 theille getheilet, das das Schloss, die Statt unnd die vorstätte, welche gleichfalss zweÿerleÿ sein, unnd heisset ein theil davon die Insul, das andere die Ratzenstatt.

Das Schloss (a) lieget gegen Mittag, ist ein altes gebeu in die Vierung mit einer Mauer, unnd 4: starcken viereckichten Thurmen, auf ieder Seyten ringssherumb mit einem tieffen Morast und der Temes umbgeben. Vor den Schloss herauss stehet noch ein grosser viereckichter Thurm, denen andern gleich welcher an das Schloss mit einer Mauer angefüget ist, unnd eine grosse Pforten, auch vor derselben eine Brucken hatt, darüber man in das Schloss gehen muess. Nach beschreibung des Ortelÿ[4] von Temeswarischer belägerung scheinet es der Wasserthurm zu sein, welcher zwischen der Statt unnd dem Schloss gelegen, und von den Türeken zuerst erobert, auch weil dadurch die Correspondence zwischen dem Schloss und der Statt abgeschnitten, ein; ursach, der übergab gewesen seÿ. Inn dem Schloss wohnt des Bascha von Temeswar sein Caimekan[5] oder Statthalter, weil der Bascha dissmal selber nicht gegenwertig war, und hatt dieser achtung auf die einkommen, auf die Munition, Proviantt und gefangenen, hatt Niemadt der unserigen jemahls wollen hinein lassen. Sonsten wirdt täglich auf dem fordern grossen Thurm dreÿmahl die Trommel ihrem gebrauch nach geschlagen zu Zeiten des Gebetts. Die Statt ist mit einer Mauer von starcken, hohenn Pallisadenunnd eingeflochtenen Reisswerckh mitt Leimen verklebet, umgeben, an etlichen orthen auch alif solche arth starekh verbauth, unnd mit Erden aussgefüllet, so dass sie Stücke darauf stehen haben. Hinter dieser Mauer stehet zwar an etlichen orthen unnd sonderlich beÿ dem Asapper Thor, etliches altes gemeüer, solches aber ist übrig geblieben von den vorigen Gemäuer des Schlosses und der Statt, welches Anno 1577: durch

verwarlosung des Pulverss gäntzlich über den hauffen geworffen, und dardurch grosser schaden angerichtet ist. Die Graben, welche ringssumb die Statt gehen, sein zimblich tieff, und machet solches die Temesetlicher orthen von Natur, anderwerths durch hilffe, wie aber die Türeken auff underhaltung solcher Sachen wenig acht haben, als lassen sie dieselben sehr verwachsen, undt säubern sie fast wenig auss. Die Thore der Statt sein fünfte, das erste heÿset Kutschuk Kalle Kapj (b)[6], das kleine Schlossthor, ist sonsten nicht alss mit einer blossen. Pforten von hohen Pallisaden gemacht, verwarth, aber dardurch feste, weil es nahe under dem Schloss in einem Winckel liget, alda es sehr morastig, unnd also eine lange Brücken nach der vorstatt hinauss hatt. Das andere heÿsset Soukapi (c)[7], oder das wasser Thor, ist ein stareker viereckichter Thurm, unnd weill die Temes alda von-dem Schloss, denen Stattgraben, und der Insul zusammen kommet, verursachet sie ein klares und frisches wasser, welches zum trincken dienlich ist, deswegen die vornehmbisten der Statt solches von dannen durch Ihre Mataraschirlar[8], oder Flaschen Trager holen lassen. Die anderen einwohner, welche auf anderer Seÿthen der Statt unnd vorstätte wohnen, hohlen Ihr wasser auss dem Stattgraben, welches iedoch inns Gemein zimlich unsauber ist, weil allerhandt unsauberkeit darein gewaschen unnd hinein geworffen wirdt, so das manches mahl einer, reverenter, die Füesse oder alte Fetzen waschet, oder gedärme vonn getödteten Schaffen hinein wirfft, undt ein ander zu negst seinen wasserkrueg zum trincken anfüllt.

Es gibt zwar auch Brunnen beÿ den Heüssern, auch absonderlich einen trefflich gueten brunnen ausserhalb der Statt beÿ den Dervischen, weil aber die meisten sehr salpetrich sein, unnd die Türeken lieber fliessent, alls das beste brunnen wasser trincken, als holen sie solches gemeinlich aus der Temes. Nach dem Ortelio ist dieses das Thor, beÿ welchem in wehrender belegerung die Christen als auch die Türcken so wol gefochten, diese aber so viel eingebüesset haben.

Das dritte Thor heiset Assap kapi (d)[9], oder Asapper Thor, hatt seinen Nahmen von einer art Türckischen Fuessknechte, Asappi genant, welche jedoch geringer sein, als die Janitscharen. Diesses ist ein schöner, viereckter von Quadersteinen auffgefürter Thurm von dem Kaÿserlichen General Castaldo vor diesem erbauet. Es wirdt auf demselben täglich dreÿmahl, als des morgendts 2: Stundt vor tag, Nachmittags 2: Stundt vor abendt, undt abendts 2: Stundt nach Undergang der Sonnen, der Türeken gewönlicher lobgesang auf der Trommel geschlagen, undt auf Schalmeÿen darzugeblasen. Under demselben sein zum gedechtnüss etliche grosse Kolben, Sporen und dergleichen Übrige warzeichen der Hünen oder Riessen auffgehenckt. So liegenn auch neben dem; Thor in einem langen Kasten etliche Knochen unnd Schinbein eines Menschen-von unglaublicher grösse. Mitten an diesem Thurm henget eine eÿserne Platten, etwan eines daumenss dicke, in welcher ein Pfeÿl stecket, welcher vor fünff Jahren von einem Janitschar Aga, so von trefflicher stäreke gewesen, dardurchgeschossen, unnd alhie zum gedächtnüss auffgehenckt worden. Das vierte Thor heÿsset Horros Kapi (e)[10], oder das Hohnenthor, ist gleichfalss ein schöner von Quaderstein aufgeführter Thurm, oben mitt einem bedeckten gang, von den Castaldo ebenmässig erbauet. Es ist auff diesem annoch ein grosses Uhrwerck, welches die Stunden schlaget, unnd auff der Scheiben zeiget. Weil aber die Türeken wenig damit umbgehen können, gehet sie selten richtig, unnd verfeit neben andern Sachen, die man beÿ unss zu underhalten suchet. Das fünffte und letzte Thor heÿsset Kana Kapi (f)[11], oder das Bluetthor, ist zwar auch ein auffgemaurter viereckichter Thurm, aber nur schlecht, unnd weil er zu endts der Statt liget, wirdt wenig dardurch passiret. Mitten in der Statt ist eine Kreützgassen, oben mit Sparren unnd einem Dach von Brettern bedeckt, welcher orth der Bazar (g), oder Marckt heisset, unnd verkauffet man alda in den Gewelbern allerhandt wahren, auch auf den Platz Menschen, Pferdte, unnd andere Sachen durch aussrueff, oder dem beÿ Ihnen gewöhnlichen Harratsch, so das

der das meiste bietet, dessen ist es. Sie haben gleichfalss alda auf der Gassen Ihre Wechselbanken, da Sie allerhandt Sorten Müntzeo gegen einen gewiessen gewin verwechseln unnd damit Ihren Wucher treiben. Zu endts der einen bedeckten Gassen, welche nach dem Hahnen Thor zugehet, kommet man an einer quergassen, alda eine grosse auffgemaurte Hannen mit einen vorhoff undt vielen Ställen, auch underschiedtlichen Zimmern übereinander stehet, es verfället aber dieselbe gleichfalss. Die vorstatt wirdt in zween teile getheilet, in die Insul unnd Ratzen Statt. Die Insul (h) liget nahendt gegen dem Schloss und dem Wasser Thor über, ist rundt herumb mit der Temes umbgeben, es gehet dahin auf ein schmaler fuess-steig beÿ dem Wasser Thor unnd sonsten der gemeine weeg zum fahren, oder Reiten über die Brücken des kleinen Schloss Thores, so gehet gleichfalss dadurch ein weeg auf Bellegrad, welcher aber nicht als von denen, so diesser endts der Statt wohnen, gebraucht wirdt. Vou diesser Insul wirdt beÿ der Temiswarischen belägerungh viel erwehnet, das die Türeken alda Ihre Stücke gepflanzet, unnd von dannen das Schloss starekh beschossen haben, auch die meiste macht von diesser seithen her angewandt. Das andere theil der vorstatt heisset die Ratzenstatt, unnd ist zwar selbige gleichfalss durch einen schmalen Armb der Temes abgeschnitten, unnd gleichsamb eine Insul, weil aber solche mit Heüssern unnd Brücken verbauet, wirdt es gar wenig gemereket. Hierdurch gehet der gemeine Weeg auf Bellegrad, und weill die Temes an derselben zu endts vorbeÿ lauffet, muess man durch ein Thor unnd über eine lange Brücken. Die andere seÿten der vorstatt erstrecket sich bis gegen abendt an die Temes, undt ist überall offen unnd ohne Thore. Anlangendt die Moskeen in Temeswar, sein deren alda acht grosse mit hohen Thürmen nach Ihrer arth gebauet, unnd mit Ziegell, die Thürme aber mit bleÿ bedecket. Inn der Statt stehen zweene, auff Jeder seÿten des Bazars eine, in der Insul stehet eine, unnd in der übrigen Vorstatt fünffe. Die erste, welche herauss in der Vorstatt stehet, heisset Kadintzametschit (k)[12], stehet auf einem Platz

neben der aldortigen hannen. Die andere heisset Kilitsametschit (l)[13], stehet in der vorstatt an dem weege, da man nach Bellegrad reisset. Die dritte ist in der Statt disseits des Bazars, oder Marcktes, heisset Hunkiaztzametschit (m)[14], oder die Kaÿserliche Kirchen, nach welcher sich die übrigen alle im schreÿen vonn den Thürmen richten müessen. Auff jenere seÿten des Bazars nach dem Schlosse zu stehet die vierte nahmens Tzimtzimtscha metschit (n)[15]. Die fünffte stehet in der vorstatt nahent dem Hahnen Thor unnd an den Stattgraben, ist eine schöne unnd neue Moskeen, heisset Seditzametschit (o)[16], von dem Sedi Achmet Bascha, welcher vor zweÿ Jahren von den Ali Bascha auff Befehl des Türckischen Kaÿsers ist stranguliret worden unnd stehet dessen Grab nach Türckischer art vonn Quadersteinen in höhe unnd formb eines unserigen Altartisches nahent demselben auf dem Kirchhofe, zu dessen Haubte ein achteckichter steinern Pfeiller mit auffgesetztem Tulbant, unnd zu den Füessen dergleichen einer stehet, welcher aber nur oben zugespitzet ist. Auff der Insul stehet die sechste, Nambens Solichtarzametschit (p)[17]. Die Siebende, welche nit weit von Hahnen Thor in der vorstatt stehet, heÿsset Aisckkadintzametschit (q)[18]. Die achte unnd letzte stehet gar hinauss fast zu ende der Vorstatt unnd heisset Muradie (r)[19]. Über diesse grosse Moskeen sein in den Vorstätten annoch dreÿ kleine unnd schlechtere, wiewohl nur von Holtz auffgebaut, und mit höltzern niedrigen Thürmen, iedoch oben so weit offen, das Ihr Mezeim herumb gehen und zu gewöhnlicher Zeit des Gebettes schreÿen kan. Die eine derselben stehet neben den Asapper Thor, die andere an der Temes nahent der Ratzen Kirchen, unnd die dritte zue endts der Insul. Dieweil zu Temeswar, sowohl alss denen negst gelegenen Dörffern gar viele Christen Catholischer unnd Grigischer Religion wohnen, als haben dieselbe Ihre absonderliche Kirchen. Die Catholische Kirchen (s) stehet in der Vorstatt nicht weit von den Wasser Thor in einem engen Gässlein, ist mit einem vorhoff unnd Heüssern umgeben, undt wohnet daneben ein Franciscaner. Es

ist dieselbe in der grösse, das auff Wenigste 5: a 600: Persohnen hinein können. Die Ratzen oder Grichen haben Ihre Kirchen (t) zu endts der Vorstatt in einem Gartten ist zwar nicht so gross, wie die Catholische, iedoch sauber gebaut, und mit färben und vielen gemahlten bildern gezieret. So wohnen negst daran in einem kleinem hausse etliche alte Nonnen, oder Geistliche weiber. Nicht weit hinauss von der Ratzen Kirchen liget eine Pulver Mühlen (u) an einen Armb der Temes, ringsherumb mit einer hohen Wandtvon Pallisaden unnd Leimen auffgefürt, umgeben, undt mit einer Wache besetzet, das keiner hinein darff. Es hatte der Ali Bascha alhie etliche grosse stücke stehen, welche er mit inss Feldt genommen. Nicht weit von dannen ligen etliche andere Korn Mühlen (w) an einem anderen Arm der Temes, welcher an die vorstatt weeg und umb die Insul gehet. Anlangendt die Temes (x) entspringet dieselbe nahent den Siben-birgischen gebürge an den Wallachischen Gräntzen beÿ einem orth Severin[20] genant, von östlicher Seÿten lauffet sie auff Temeswar, unnd erstrecket sich an und umb die Statt gegen abendt werts, alda wendet sie sich wieder unnd lauffet auff eine halbe Meillen von der Statt gegen Morgen, hernach auf eine guette meilen in dem Vorhin benanten holtz wendet sie sich wieder gegen abendt nach denn Betzerekker[21] See, von dannen sie sich biss zweÿ Meilen underhalb Bellegrad nach der Balanke Panska oder Pankota[22] hin erstrecket, unnd eine halbe stundt von dannen in die Donau fallet. An der statt gibet es gegen mittag hin underschiedtliche Moraste, aber sonsten fast ringsherumb die Statt viele Gärttenn (y) unnd dannenhero eine Menge von obst, etliche derselben, welche wegen der lustigen Situation gar angenehmen gewesen, haben wir offtmalss besucht, wiewol dieselbe unordentlich undt nicht wohl, nach ihrem gebrauch underhalten werden. Die Gassen sowol der Statt, als denen Vorstätten sein alle mit starcken Höltzern überleget, gleich alss eine Brücken, die Ursache ist, weil dieselbe nicht gepflastert sein, undt über das die erden tieff und leimicht ist, wann es nur ein wenig

regnet. Die Einwohner der Statt sein alle Türcken, in den Vorstattenn wohnen die Christen, und ebenmessig, viele Türcken, ernehren sich mit Kauffmanschafft, Ackerbau, viehezucht und dergleichen. Weil die gelegenheit des orths sehr guett fruchtbar und bewohnt ist, dejrohalben die Türcken selber von Temeswar sagen, das wer Ofen ein bekommen, habe nur eine Statt erhalten, wer aber Temeswar weggenommen, der habe ein gantzes Landt bekommen. Von Wiltbret gibt es gleichfalss alda eine Menge, theils wegen der herumbligenden Höltzungen, theilss weil wenig dasselbe verfolget wirdt, weil das Veldt herumb eben ist, gibt es wenig wein-wachss, wiewol etliche Weingartten uinb der Statt sein, welche aber nicht so viel aussgeben, als Sie bedürffen, den obgleich den Türeken der Wein verbotten, trincken Sie iedoch heimblich denselben, undt ist der Weinhandl beÿ den Ratzen, welche nicht allein fast in ieden Ihrer heüser wein feÿl haben, sondern selber ihn iiberauss gerne trincken. Sie hollen denselben auss den dörfern, so am Gebürg ligen, unnd mehrerentheils von Bellegrad. Die zÿgeiner, deren Hanthierung gemeiniglich ist, das Sie Schmidte sein, item Spielleüthe, Rosstauscher, auch sich an etlichen orthen anstatt der Henckher gebrauchen lassen, wohnen nahendt der Ratzen Kirche, unnd liget diss Gesindl wie die Schweine durch, einander. Wann die Griechen ihre Ostern halten, oder das ein Jahrmackt zu Temeswar ist, haben die Zigeiner den Gebrauch, das Sie die vorübergehenden, sowol eiber, als Männer anhalten, undt ein Zechgeldt von Ihnen begeren, wer Ihnen nichts, oder soviel, als Sie verlangen, geben will, den werffen Sie in das negste Wasser oder Leünbpfützen, so das es was gelächter abgibet. Ausserhalb der Vorstatt gegen Mitternacht etwa auff einen Canonschuss von derselben wojinen etliche Dervische, oder Türckische Mujiche beÿ dem Grabe eines Ihrer Heiligen. Sie ernehren sich von Ackerbau undt bettlen, haben beÿ Ihnen einen trefflichen guetten Brunnen, auss welchen täglich das wasser geholet worde. Einen aus diesen Heÿligen habe ich underschiedtliche mahl nahent denn Asapper Thor sitzen sehen,

welcher vor das gelt, so er gebettelt brod gekauffet, und die Spatzen damit gespeisse, die Ihm so bekant und zahm gewesen, das Sie sich Ihm heüffig auff den Kopff sowol in den Vorstätten sein nach Türckischer art erbauet, etliche schlechter, etliche besser, theilss mit ziegel, theils mit Schindell bedecket.

Wie der herr Baron von Göes der Friedenns Tractaten halber zu dem Ali Bassa geschicket worden, hatt er Ihm die quartiere in der vorstatt nahent den Asapper Thor gegeben, undt sein wir folgendts logiret gewesen, N° 1: des herrn von Göes quartier, 2: der Capitein Leütnant mitt Proviant und victualien war in Gartten durchgebrochen, das man nicht über die Gassen gehen dorffen, 3: der herr Peres war gleichfals inn Gartten durchgebrochen, 4: mein Quartier, 5: die herren Patres Jesuitae, 6: die Trompeter, Balbierer unnd andere, 7: der herr Tullio, 8: die Courirer, 9: der herr Mennin, 10t Herr de Breueg und Obrist Gruter, Der Ali Bassa hatt sein quartier N° 11: nicht weith von Hanenthor gehabt, N° 12: dessen Kihaia oder ober Hoffmeister, 13: der Teftedar[23], oder Zahlmeister, 14: der Imbrechor[24], oder Stallmeister, 15: der Zachÿretschi[25]oder Proviantmeister, 16: unser Schuebascha[26] oder Haubtman über die Janitscharen, der die Wache beÿ uns gehabt, 17: der Ireis effendi[27] oder Cantzler, 18: der Tselibi, 19: der Hussain Aga, so mit uns von Wienn gekommen, 20: der Hatschÿ Bekirbeg, dess Ali Bassa sein Secretarius oder Kallettescherebbi[28], 21: der Hatschi Hallil, ein alter Capitaih und sonsten ein ehrlicher beÿ uns bekanter Türckh, dergleichen ich sonst wenig beÿ Ihnen gesehen.

Sonsten ist von Temeswar denckwürdig, das es Anno 1551: von den Türeken vergebenss belegeret, Anno 1552: aber von derselben durch übergab erobert, aber wie Sie abgezogen, kein glauben gehalten, undt alles sowol als Ihr Obrister Stephanus Losoncius niedergemacht, die einwohner aber wieder nach Ihren heüsern getrieben. Anno 77: durch verwarlosungh des Pulvers sehr verdorben. Anno 97: durch die Siebenbürger vergebenss belegert, jedoch die vorstatt abgebrant, undt die Türeken undt Tartaren dabeÿ geschlagen, Anno 1603: durch die

Heÿducken 2: mahl die vorstatt verbrant, undt ietzo 663: die Friedenstractaten nit dem Ali Bassa wie wol vergeblich vergenommen.

Der Weeg von Wien auff Temeswar wie Ihn herr von Goes gereisset hat

Wien	zu wasser und	Kleine Meiln
Pressburg	Statt und Schloss	10
Sumarein[29]	Dorff	2
Schmühlen[30]	Mühlen	4
Boriven[31]	Dorff	6
Weini[32]	Dorff	2
Comorn	Vestung und Flecken zu Landt und	2 Grosse Meilen
Alssmat[33]	Dorff	1
Gran	Statt imnd Schloss	4
Sebesswar[34]	Palanke	3
Alt Ofen	Flekken	1 ½
Ofen oder Buda	Statt unnd Schloss	½
Hamsewee	Palanke	2
Ertschin	Palanke	2
Jancourteran	Palanke	2
Penteli	Palanke	2
Fedwar	Palanke	2
Paxum	Palanke	3
Tolna	Palanke	2

Ovar	Palanke	1
Seksar	Palanke	1
Bathosekh	Palanke	1
Seksitz	Palanke	1
Mohatz	Palanke	2
Birnebar	Palanke	2
Veressmarkh	Palanke	1 ½
An die Donau		½
		Kleine Meilen
Sella[35]	Dorff	1
Sambor[36]	Planke und Statt	
Sallasch[37]	Dorff	3
Serbass[38]	Dorff	3
Tuna[39]	Dorff	2
Petsch[40] an der Theis	Palanke und Statt	2
Gallad[41]	Dorff	3
Totzin[42]	Dorff	1
Horatzin[43]	Dorff	i,
Tomba[44]	Palanke	i
Kedsch[45]	Dorff	2
Bosznad[46]	Dorff	1
Temeswar	Statt unnd Schloss	2

Der weeg von Temeswar auff Bellegrad wie Ich Ihn greiset

		Kleine Meilen
Temeswar		
Dente[47]	Palanken und dorff	4
Marietta[48]	dorff under der Erden	2
Senhail[49]	dorff under der Erden	2
Nortek[50]	dorff under der Erden	
Panske	Palanke und Flecken an der Temes, welche ein halbe stundt von da in die	
	Donau Fleüsset	1
Bellegrad		2

NB. Von Temeswar auff Dente ist Holtzung, das andere biss Griegis Weissenburgh lauter ebens veldt ohne einigen Baumb noch Hügell.

Der Weeg von Bellegrad auff Temeswar wie ich zu Ruck gereisset

		Kleine Meiln
Bellegrad	Zu wasser biss	
Panske	Palanke	2
Koslowatz[51]	dorff	2
Tomasin[52]	Dorff an der Temes	2
Schuplan[53]	dorff under der Erden	-2
Parda[54]	dorff	2
Temeswar		4

NB. Von Bellegrad biss eine Meilen von Temeswar ist diesser Weeg laut flaches Veldt, auff welchen kein bäum zu sehen ist.

Der Weeg von Temeswar auff Griegiscben Weisseiiburg wie der
Herr Goes durch den Hussain Aga gefüret worden

	Kleine Meilen
Temeswar	
Eine Wiesen	2
Eine Wiesen	2
Eine Wiesen an der Temes	4
Horlohad[55] ein dorf an der Temes	2
Den Petzereker See haben wir zur Lincken ligen lassen biss an die Theiss	2
Von der Theis sein wir auff Platten einen arm derselben hinab bis disseits der Donau gefahren an ein hohes ufer, welche Sie genant Sardek	2
Bellegrad	3

NOTTEN

1. Unerklärbar.
2. Denta.
3. Pancsova.
4. Qrtelius Hieronÿmus: *Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen ... in Ober und under Ungern, auch Siebenbürgen mit dem Türcken*. Nürnberg, 1603 und dessen Fortsetzung: Vierther Theil des Ungerischen und Siebenbürgischen Kriegswesens + appendix partis quartae.
5. Kaimakam.
6. Kütschük kala kspusu = das kleine Tor im Schloß.
7. Su kapusu.
8. Mataradschilar.
9. Asaben-Tor.
10. Horos kapusu.
11. Kan kapusu.
12. Kadin (?) mesdschdi = Frauen-Moschee (?).
13. Kilidsch (?) m. = Schwert-Moschee (?).
14. Hünkjar m. = Sultan-Moschee.
15. Nach Evlia Dsimdsimedschami
16. Sejdi m. = Sejdi-Moschee.
17. Silaktar ist ein militärischer Rang.
18. Aisa Kadin m. — die M. der Frau Aisa.
19. Murads Moschee.
20. Irrtümlich etwa für den Berg Semenik.
21. Becskereker See.
22. Irrtümlich für Pancsova.
23. Defterdar.

24. Emir-i ahor.
25. Zachiredschi.
26. Su baschi.
27. Reis efendi
28. Kala teskeredschisi.
29. Somorja.
30. Süly, Kom. Győr.
31. Ráró-Asvány, Kom. Győr.
32. Vének, Korn. Győr (alter ung. Name Veinik).
33. Dunaalmás. Kom. Komárom.
34. Veresvár (Pilisvörösvár)?
35. Die Überfuhr hei Bezdán.
36. Zombor.
37. Szalasity (Cservenka).
38. Verbász (?).
39. Turja?
40. Törökbecse (Novi Bečej).
41. Galád, Kom. Torontál.
42. Torontál-Oroszi (?) (Banatske Rusko Selo).
43. Nagytószeg, Kom. Torontál (?) (Begejci).
44. Zsombolya, Kom. Torontál (Jimbolia).
45. Nagyköcse, Kom. Torontál (Checea).
46. Bobda, Papd (?) (Bobda).
47. Denta.
48. Margitta.
49. Szentmihály (Lakve).
50. Nordak (Banatske Novo Selo).
51. Kovasicza (Antafalva?) (Kovacica).
52. Tamáslaka (Tomaševac).
53. Schuplay? (Şupljaya)
54. Párdány (Jaša Tomič).
55. Orlód (Orlovac).

TEMESVÁR

Temesvár városa, mely nevét a Temes folyótól és a „war" szótól vette, — ez magyarul annyit jelent mint vár, — a Dunán és Tiszán túl fekszik azon a vidéken, melyet Alsómagyarországhoz számitanak és azelőtt Temesi ispánsagnak neveztek. A város házaiból messziről kevés látszik ki, csak a mecsetek tornyai láthatók, mert sik területen fekszik, és a fák, melyek a város körül a kertekben állnak, nagyobbrészt elfedik. Tőle kelet felé terülnek el a maronai (?) földek[1] és Bulgária a bejáratával szemben (?). Magyar királyok régi alapitása. Délre tole fekszik Belgrád, azaz Görög-Fehérvár és a Duna 13 mérföldre, nyugai felé a Tisza egy várnál és Petsch nevű városkánál nyolc mérföldre, észak felé (!) a Vaskapu és Erdély kilenc mérföldre, aminthogy az ember Temesvárnál látja is az erdélyi hegyeket. A külvárosnál kelet és észak felé majdnem egy mérföldnyi területen nagy sik föld van, melyen Ali Basa néhány éven át ismételten tábort vert. E föld mögött fás és bokros terület kezdődik, mely kelet felé Dente[2] palánkig négy mérföldre húzódik és itt különböző hidak vannak, mert a Temes folyik át e területen és igen kanyargós. Mas irányban ez a fás terület nincs egy mérföld széles, és az út rajta olyan sima, mint akár egy szobában. Ha az ember ezen a fás területen átér, újra sik és lakatlan terület kezdődik; ezen egyetlen bokor vagy domb nincs és csak néhány falu látható, amelyeknek házai mind a föld alatt vannak. Ez a sik terület egészen Panske[3] palánkig, két mérföldre Belgrádtól és még tovább a Dunáig terjed. Temesvár alkalmasan három részre osztható: a varra, a városra és a külvárosokra ; ez utóbbiak ismét két részből állnak, az egyiket Szigetnek, a másikat Rácvárosnak nevezik.

A vár (a) dél felé fekszik; öreg négyszögletes épület, a falait a négy oldalán erős négyszögletes tornyok és minden oldalon koröskörül mély mocsár és a Temes veszik korül. Kivül a vár előtt még egy négyszögletes torony áll, melyet fal kapcsol a várhoz és nagy kapuja; előtte hid van, sezen keresztül kell a várba menni. Temesvár ostromának Orteliustól[4] származó leirása szerint úgylátszik ez a Vizitorony, mely a város és a vár között állt, és amelyet a törökök először foglaltak el; mivel pedig igy a vár és város közt az érintkezés megszakadt, a vár átadásának ez lett az oka. A várban lakik a temesvári basa kaimekánja[5], azaz helyettese, mert a basa jelenleg nem volt itt és ő ügyel fel a bevételekre, a hadianyagra, az élelemre és a foglyokra. A mieink közül senkit seni akart beengedni. Különben az elülső tornyon az ima idején szokás szerint háromszor verik meg napjában a dobot. A várost erős, magas cölöpökből és sárral tapasztott fonásműből készült fal veszi körül, és egyes részein olyan erősen van megépitve és földdel feltöltve, hogy ágyúkat is állitanak rá. E fal mögött egyes helyeken, különösen az Azabok-kapujánál régi falrész áll, mely a vár és város régebbi falazatából maradt fenn. Ez 1577-ben a puskapor hanyag őrzése miatt dőlt egészen romba, és ezzel nagy kár keletkezett. A város körül futó árkok jó mélyek; egyes helyeken a Temes csinálta ezeket a természet útján, másutt pedig emberi munka létesitette, bár a törökök az ilyen dolgok karbantartására keveset ügyelnek, hanem hagyják benőni és ritkán tisztüják. A városnak öt kapuja van. Az első a Kutschukkelle kapu (b)[6] a kis várkapú, ez nem más, mint cölöpökből készült és ezek által védett kapu, de mégis erős, mert közel a vár alatt egy sarokban fekszik, ahol igen mocsaras a talaj, ugyhogy a külváros felé hosszű hidja van. A másik a Soukapi (c)[7] azaz Vizikapu; ez erős négyszögletes torony, és mivel a Temes a vár, a viziárok és a sziget felől itt folyik össze, tiszta és iható a vize, miért is a város előkelői mataraschirlarjaikkal[8], azaz vizhordóikkal innét hozatnak vizet. A többi lakosok, akik a város másik részén és a külvárosokban

laknak, a városárokból viszik a vizet, pedig ez rendesen igen szennyes, mivel mindenféle piszkos dolgot mosnak benne és vetnek belé, úgyhogy néha az egyik — tisztelettel szólva — lábat vagy rongyokat mos benne, vagy a leölt birkák beleit veti bele, egy másik viszont a közelben vizeskorsóját meriti meg ivásra. Vannak ugyan a házaknál kútak is és egy különösen jó kút a városon kivül a derviseknél; mivel azonban a legtöbbje salétromos, és a törökök a legjobb kútviznél is szivesebben isszák a folyóvizet, rendesen a Temesről hordják. Ortelius szerint ez az a kapu, amelynél az ostrom alatt a keresztények és a törökök is bátran harcoltak, utóbbiak azonban olyan súlyos veszteségeket szenvedtek.

A harmadik kapu az Assap kapi (d) azaz az Azabok kapuja, nevét az azaboknak nevezett török gyalogkatonáktól vette, akik azonban kisebb értékűek a janicsároknál. Ez szép, négyszőgű kövekből épitett négyszogletes torony, melyet régen Castaido császári tábornok emeltetett. Ezen napjában háromszor, reggel két órával napfelkelte előtt, délután két órával napnyugta előtt és este két órával napnyugta után dobbal verik a törökök szokásos dicsőitő énekét és kürtökkel trombitálnak hozzá. Alatta a hunok vagy óriások néhány nagy buzogánya, sarkantyuja és mas emléktárgya van felfüggesztve. A kapu mellett hosszű ládában egy hihetetlen nagyságú ember csontja és singcsontja láthaió. A torony közepén függ egy kb. hüvelyk vastagságú vas lemez, melyben egy nyil ali. Ezt öt évvel ezelőtt egy kiváló erejű janicsáraga lotte át, és ennek emlékére van itt felfüggesztve. A negyedik a Horroskapi (e)[9], azaz Kakaskapu szintén négyszogű kövekből épült szép torony, fedett folyosóval; ugyancsak Castaido épitette. Ezen még ma is van egy óramű, mely az órákat üti és mutatja. Mivel azonban a törökök nem igen tudnak bánni vele, ritkán jár pontosan és más dolgokkal együtt, melyeket nálunk megóvni iparkodnak, romladozóban van. Az ötödik és utolsó a Kanakapi (f)[10] azaz Vérkapu; bar ez is négyszogű torony, de silány és mivela város végén fekszik, keveset járnak át rajta. A város közepén van egy

keresztutca, melyet gerendázat és deszkák fednek. Ezt bazárnak (g), vagyis vásárnak hivják. Itt a boltokban mindenféle cikkeket arulnak, a téren pedig embereket, lovakat és más dolgokat is kikiáltással, azaz a náluk szokásos haraccsal adnak el, úgyhogy aki legtöbbet igér, azé lesz a cikk. Ugyancsak az utcán vannak a pénzváltóik is, akik bizonyos nyereséggel mindenféle pénzt beváltanak és ezzel uzsoráskodnak. Egyik ilyen fedett utca végén, mely a Kakaskapuhoz vezet, az ember egy keresztutcánál kőből épült nagy fogadót pillanthat meg előudvarral és sok istállóval. Egymás fölött sok szoba van benne, de ez is omladozófélben van. A külvárost két részre osztják, a Szigetre és Rácvárosra. A Sziget (h) közel a városhoz és a Vizikapuval szemben fekszik; a Temes egészen körülfolyja. A Vizikapunál keskeny gyalogjáró vezet oda, és a rendes kocsi vagy lovas út a Kiskapu hidján át. Ugyancsak ezen keresztül visz rit Belgrád felé, de ezt csak azok használják, akik a városnak ezen a végén laknak. Ezt a Szigetet Temesvár ostrománál sokat emlegetik, hogy t. i. törökök itt állitották fel ágyúikat és innét erósen lótték a várat. A legtöbb erőt itt vetették harcba. A külváros másik része a Rácváros; bár ezt is elvágja a Temes keskeny ága, tehát ez is mintegy sziget, mégis mivel názakkal és hidakkal van beépitve, alig lehet ezt észrevenni. Ezen keresztül vezet a szokott ut Belgrádba, és mivel a végén a Temes folyik el, egy kapun és hosszú hidon kell átmenni. A külváros másik oldala nyugat felé a Temesig húzódik, ez teljesen nyilt és kaputalan. Temesvárott nyolc nagy mecset van magas tornyokkal, a szokott módon téglából épitve, a tornyaik pedig ólommal vannak fedve. A városban kettó áll, a bazár mindkét oldalán egy-egy, a Szigeten egy és a külváros többi részein öt. Az első, mely a külvárosban áll, a Kadintzametschit (k)[11] egy téren van az ottani fogadó mellett. A második a Kilitsametschit (l)[12] a külvárosban a Belgrád felé vezető út mellett áll. A harmadik a városban van a bázar vagy vásár innenső oldalán és Hunkiaztametschit (m)[13] azaz császari templom a neve, s a toronyból valo kiáltásban a többinek ehhez kell igazodnia. A bazár túlsó oldalán a várhoz

közel áll a negyedik, neve Tzimtziametschit[14] (n), az ötödik pedig a külvárosban, közel a Kakaskapuhoz és városárokhoz; ez szép, új mecset, s neve Seditzametschit (o)[15], Sedi Achmet basa után, akit két évvel ezelőtt a török császár parancsára Ali basa megfojtatott. Sirja a mi oltárasztalaink magasságában és formájában, török szokás szerint négyszögu kövekből összeróva a templomudvarban a közelben áll; a fejénél egy nyolcszögletű oszlop van, a tetején kőturbán, és a lábánál is áll egy, de ez a tetején csak ki van hegyezve. A Szigeten van a hatodik, a neve Solichtarzametschit (q)[16]. A hetedik nem messze a külvárosban áll, az Aischkadintzametsch.it (p)[17]. A nyolcadik egészen kint, majdnem a külváros végén áll, neve Muradie[18] (r). A nagy mecsetek mellett a külvárosban van még három kicsiny, silány, fából épitett mecset, alacsony, ugyancsak fából való, de mégis annyira nyitott toronnyal, hogy a mezeim körüljárhat és az ima szokott idején kiálthat: az egyik az Asapikapunál, a másik a Temes mellett a ráctemplomhoz közel és a harmadik a Sziget végén. Mivel Temesváron és a környező falvakban igen sok katolikus és görög keresztény él, külön templomuk van. A katolikus templom (s) a külvárosban van, nem messze a Vizikaputól egy szűk utcácsKaban. Elóudvar és házak veszik körül és mellette egy ferences lakik. Akkora, hogy legalább 500–600 ember belefér. A rácok vagy görögök temploma (a) a külváros végén egy kertben áll. Bár nem akkora, mint a Katolikus, de szépen van megépitve és szmekkel, meg sok festett képpel van diszitve. Mellette kis házban néhány öreg apáca lakik. Nem messze a ráctemplomtól kifelé egy lőpormalom (u) van a Temes egyik ágánál; cölöpökből és sárból épitett magas fai veszi körül és őrséggel van megrakva, úgyhogy senki sem léphet be. Ali basának néhány ágyűja állt itt, melyeket magával vitt a hadjáratba. Nem messze innét néhány gabonamalom (w) fekszik a Temes másik ágánál, mely a külváros mellett elfolyva a Sziget körül kanyarog. Ami a Temest (x) illeti, ez az erdélyi hegység közelében az oláh határnál egy Severin[19] nevű helységnél ered, keletről folyik Temesvár felé és

a város körül kanyarogva nyugat felé halad; ott újra fordul és fél mérföldre a várostól kelet felé megy, azután jó mérföldre, az emlitett fás területen újra nyugat felé kanyarodik a Becskereki tó felé, ahonnét két mérföldre Belgrád alatt Panske, vagy Pankota[20] palánk felé húzódik és fél órára innét a Dunába ömlik. A város mellett a déli oldalon különböző mocsarak vannak, de különben a város körül sok kert (y) van, és itt sok a gyümölcs. Egyes kerteket, mivel kies fekvésük miatt igen kellemesek voltak, sokszor felkerestünk, bar különben rendetlenek és nincsenek szabály szerint rendbentartva. Az utcákat a városban és a külvárosokban egyaránt mind eros fadorongok boritják; olyan ez mint egy hid. Az oka ennek az, hogy az utcák nincsenek kikövezve, a talaj pedig mély, és hacsak egy kicsit is esik, sáros. A város összes lakói törökök; a külvárosban egyforma számban laknak keresztények és törökök. Kereskedésből, földmivelésbol, állattenyésztésből és mas efféléből élnek. Mivel a vidék igen termékeny és lakott, azért a törökök maguk mondják Temesvárról, hogy aki Budát elfoglalta, az csak egy várost kapott, aki azonban Temesvárt hóditotta meg, az egész országot nyert. Vadban is nagy itt a bőség, részben a környező erdők miatt, részben pedig azért, mert nem igen vadásszák. Mivel a föld köröskörül sik, kevés bor térem, bár a város körül van néhány szöllő; ezek azonban nem hoznak annyit, amennyi a lakosság szükséglete, mert bar a törököknek tilos a bor, titokban mégis isszák. A bormérés a rácok kezében van, akik nemcsak majdnem minden házban árulnak bort, hanem maguk is igen szivesen isszák. A bort a hegységben fekvő falvakból, leginkább azonban Belgrádból hozzák.

A cigányok a ráctemplom közelében laknak és rendes foglalkozásuk szerint kovácsok, továbbá zenészek, lócsiszáiok és egyes helyeken hóhérteendőket végeznek; ez a csőcselék úgy fetreng egymás között, mint a disznók. Ha a görögök húsvétjukat ünneplik, vagy ha Temesváron vásár van, a cigányoknak az a szokása, hogy az előttük elhaladó embereket, férfiakat és aszszonyokat egyaránt, feltartóztatják és borravalót

kérnek. Aki semmit sem ad, vagy nem annyit, amennyit kérnek, azt a legközelebbi vizbe vagy sárgödörbe dobják, s erre aztán nevetés támad. A külvároson kivül észak felé egy ágyúlövésre néhány dervis, azaz török szerzetes lakik egy szentjük sirja mellett. Földmiveléssel és koldulással tartják fenn magukat. Van egy pompás vizű, jó kútjuk, melyből naponként vizet hordattunk. E szentek közül egyet többször láttam az Azabkapu közelében ülni; az összekoldult pénzből kenyeret vett és a verebeket etette vele. Ezek annyira ismerték és oly szelidek voltak, hogy gyakran a fejére ültek és kezéből ették a kenyeret. A város és a külvárosok házai török módra épültek, egyesek silányabbul, mások jobban és részben cseréppel, részben zsindellyel vannak fedve.

Amikor Göes báró urat béketárgyalások céljából Ali basához küldték, ez a külvárosban az Azabkapuhoz közel adott neki szállást. A következoképen laktunk: 1. Göes úr szállása; 2. az alkapitány az élelmiszerekkel; a kerten át itt egy ajtót törtek, mert nem volt szabad az utcára mennünk; 3. Peres úr szintén igy lakott; 4. az én szállásom; 5. a jezsuita páter urak; 6. a kürtösök, borbélyok és mások; 7. Tullio úr; 8. a futárok; 9. Menin úr; 10. de Breveg úr és Gruter eziredes; 11. Ali basa szállása, nem messze a Kakaskaputól; 12. az ő kihajája, azaz főudvarmestere; 13. a teftedar[21], azaz kincstárnoka; 14. az imbrechor[22], azaz lovászmesteire; 15. a zachyretschi[23], azaz proviantmestere; 16. a mi schuebasánk[24], azaz a janicsárok kapitánya, aki nálunk az őrséget tartotta; 17. az ireiseffendi[25], azaz kancellár; 18. a Cselibi; 19. Hussein aga, aki velünk jött Bécsből; 20. Hadscni bekir bég, Ali basa titkárja vagy kalleteserebbije[26]; 21. Hadzsi Halil, egy öreg kapitány, becsületes, nálunk különben jól ismert török, kihez hasonlót keve-set találtam köztük.

Máskülönben Temesvárról a kovetkező események emlékezetre méltók. A törökök 1551-ben eredménytelenül ostromolták, de 1552-ben átadás útján elfoglalták; amikor azonban a várvédők elvonultak, a törökök nem tartották meg szavukat és Losonczi István kapitányukkal együtt mind

lemészárolták őket, a lakosokat pedig visszakergették házaikba. 1577-ben a puskapor őrzésének hanyagsága miatt igen megrongálódott; 1597-ben az erdélyiek eredménytelenül ostromolták, de a külváros leégett és a törököket, meg a tatárokat megverték; 1603-ban a hajdúk kétszer felperzselték a külvárosokat, most 1663-ban pedig Ali basával — bár eredménytelenul — béketárgyalások voltak itt.

Az út Bécstől Temesvarig, amint azt Goes úr tette meg

Vizen	kis mérföld
Bécs	
Pozsony város és vár	10
Sumarein falu[27]	2
Schmülen malom[28]	4
Roriven falu[29]	6
Weini falu[30]	2
Komárom vár és város Szárazon	2
	nagy mérfold
Alssmat falu[31]	1
Esztergom város és vár	4
Sebesswar palánk[32]	3
Óbuda helység	1 ½
Buda vár és város	½
Hamsevee palánk	2
Ertschin palánk	2
Jancourteran palánk	2
Penteli palánk	2
Fedwar palánk	2
Paxum palánk	3
Tolna palánk	2
Ovár palánk	1
Seksar palánk	1
Bathosek palánk	1

Seksitz palánk	1
Mohatz palánk	2
Birnebar palánk	2
Veresmarkh palánk	1 ½
A Dunához	½
	kis mérfold
Sella[33] falu	1
Sambor[34] palánk és város	2
Sallasch[35] falu	3
Serbass[36] falu	3
Tuna[37] falu	2
Petsch[38] a Tiszánál, palánk és város	2
Gallad[39] falu	3
Totzin[40] falu	1
Horatzin[41] falu	1
Tomba[42] falu	1
Kedsch[43] falu	2
Bosznad[44] falu	1
Temeswar város és vár	2

Az út Temesvártól Belgrádig, amint én tettem meg

Temeswar	kis mérföld
Dente[45] palánk és falu	4
Marietta[46] falu a föld alatt	2
Senhail[47] falu a föld alatt	2
Nortek[48] falu a föld alatt	(?)
Panske palánk és mezóváros a Temes mellett, mely innét fél órára a Dunába ömlik	1
Belgrád	2

NB. Temesvártól egészen Dentáig erdos a vidék, a töbh Belgrádig sik föld egyetlen fa vagy domb nélkül.

Az út Belgrádtól Temesvárig, ahogy én tettem meg

	kis mérföld
Belgrádtól vizen	2
Panskeig, palánk	2
Koslowatz falu[49]	2
Tomasin[50] falu a Temesnél	2
Schuplan[51] falu a föld alatt	2
Parda[52] falu	2
Temeswar	4

NB. Belgrádtól egy mérföldre Temesvár elott ez a vide egészen sik föld, amelyen egy fa seni látható.

Az út Belgrádig, ahogy Hussein aga Goes urat vezette

	kis mérföld
Temeswar	
Egy rét	2
Egy rét	2
Egy rét a Temesnél	4
Horlohád falu[53] a Temesnél	2
A petzereki tavat balról hagytuk el a Tiszáig	2
A Tiszától kompon egyik ágán lementünk a Duna innensó partjáig, egy magas partig, melyet	
Sardeknek neveznek	2
Belgrád	3

NOTE

1. Érthetetlen.
2. Denta.
3. Pancsova (Pascevo).
4. Ortelius Hieronymus, *Chronologie, oder hist Beschreibung....,* Nürnberg, 1603.
5. Kajmakám.
6. Kücsük kala kapuszu = a várbeli kis kapu.
7. Szu kapuszu.
8. Mataradzsilar.
9. Horos kapuszu.
10. Kart kapuszu.
11. Kadin (?) medzsidi = Asszony (?) mecset.
12. Kilidzs m. = Kard-mecset (?)
13. Hünkjar m. — Szultán-mecset.
14. Evlia szerint Dsimdsimedschami.
15. Szejdi-meczet.
16. Szilahtar m. Szilahtar török katonai rang.
17. Aisza Kadin m. = Aisza asszony mecsetje.
18. Murád mecsetje.
19. Tévesen, talán a Szemenik hegy helyett.
20. Tévesen azonositva Pankotaval Pancsova helyett.
21. Defterdar.
22. Emir-i ahor.
23. Zachiredzsi.
24. Szu basi.
25. Reisz efendi.
26. Kala teszkeredzsiszi.
27. Somorja (Sommerein).
28. Sülly, Győr m.

29. Ráró-Ásvány.
30. Vének. Győr m. (régi neve Veinik).
31. Dunaalmás, Komárom m.
32. Veresuár (Pilisvörösvár) ?
33. Bezdáni rév?
34. Zombor.
35. Szalasity puszta (Cservenka).
36. Verbász.
37. Turja?
38. Törökbecse (Novi Bečej).
39. Galád, Torontál m.
40. Torontál-Oroszi? (Banatske Rusko Selo).
41. Nagytószeg, Torontál m.? (Begejci).
42. Zsombolya, Torontál m. (Jimbolia).
43. Nagyköcse, Torontál m. (Checea).
44. Bobda, Papd? (Bobda).
45. Denta, Torontál m.
46. Margita, Torontál m.
47. Szentmihály, Torontál m. (Lakve).
48. Nordak, Ujfalu közelében? (Banatske Novo Selo).
49. Kovacsicza (Antalfalva)? (Kovacica)
50. Tamáslaka (Tomaševac).
51. Schuplay (?) (Şupljaya).
52. Pardány. (Jaşa Tomič)
53. Orlód (Orlovac).

TEMIŠVAR

Grad **Temišvar** koji ima ime od reke Tamiš i reči war što na mađarskom jeziku znači tvđava, smešten je sa one strane Dunava i Tise u onom delu koje je smatrano da pripada Donjoj Ugarskoj i koji oni nazivaju Timiški komitat (županija). Malobrojne od gradskih kuća se vide izdaleka, već samo tornjevi džamija, pošto je smešten u ravnici i prekriven u znatnoj meri drvećem bašti iz okoline grada. Prema istoku ima maronische[1] ravnice i Bugarsku preko Dunava. Sagrađen je pre ovih, od starih mađarskih kraljeva. Prema jugu ima grad Beograd ili Grigischen Weissenburg[2] i Dunav na 13 milja. Prema zapadu ima Tisu pored jedne tvrđave i jednog gradića koji se zove Novi Bečej (Petsch) na osam milja. Prema severu, Eyssen Thor[3] i Transilvaniju na 9 milja, kako se i vide iz Temišvara planine Transilvanije. U predgrađu, prema istoku i severu, jednu milju skoro svuda naokolo, prostire se jedno veliko i ravno polje gde je više godina zaredom Ali Paša pravio svoj logor. U zaleđu ovog polja diže se jedna šuma i nizak čestar koji se prostire prema Denti na četiri milje; tu su i razni mostovi pošto Tamiš protiče kroz naselja i veoma je krivudav. Inače ova šuma nije šira od milje, a kroz nju put je ravan kao u jednoj sobi. Prešavši šumu, prostire se glatka i nenastanjena ravnica na kojoj se ne vidi nijedan žbun ili breg, sa malobrojnim selima gde kuće su sve ispod zemlje, ova ravnica se prostire do Pančeva (Palanke Panske), dve milje ispod Beograda, i dalje do Dunava.

Sa pravom Temišvar je podeljen na tri dela: tvrđava, grad i predgrađa koja takođe su dve fele i jedan njihov deo se naziva Ostrvo a drugi Rascijanska varoš.

Tvrđava, smeštena prema jugu, stara je zgrada na četiri strane sa zidom i četiri jakih tornjeva, četvorougaonih,

opkoljena sa svih strana dubokim močvarama i Tamišom. Spolja, ispred tvrđave, još stoji jedan veliki toranj na četiri strane koji slično ostalima povezan je sa tvrđavom jednim zidom i ima jednu veliku kapiju a ispred ove jedan most preko kojeg treba da pređeš da bi ušao u tvrđavu. Prema Orteliusevim[4] opisima opsade Temišvara izgleda da je to vodotoranj koji je smešten između grada i tvrđave, i prvi osvojen od Turaka, bio uzrok predaje pošto je tako bila presečena veza između grada i tvrđave. U tvrđavi stanuje kajmakam temišvarskog paše ili namesnik; pošto ovoga puta paša nije bio prisutan lično a on nadgleda prihode, municiju, zalihe i zarobljenike, nikada nije hteo da pusti unutra nekoga od naših. Inače, u velikom tornju koji se nalazi ispred tri puta dnevno lupa se doboš, po njihovom običaju, kada je vreme za molitvu.

Grad je opkoljen jednim zidom od čvrstih palisada, visokih i povezanih upletenim prućem olepljenim glinom, na brojnim mestima ispunjen nabijenom zemljom tako da na njemu stoje artiljerijska oruđa. Iza ovog zida, tu i tamo, a naročito kod kapije Azapa, stoje neke stare zidine koje su ostale od bivših zgrada tvrđave i grada koji je bio potpuno srušen 1577 kada je eksplodirao barut i naneo veliku štetu. Šančevi koji okružuju grad dosta su duboki a Tamiš stvara brojne prirodne jaruge a neke i uz pomoć; kako Turci ne brinu mnogo o održavanju ovih stvari, ostavljaju ih da se zapuše i ne čiste ih već samo malo.

Pet kapija ima grad: prva se zove Kutschuk Kalle Kapi[5] ili „Mala kapija tvrđave", nije inače drugo što do kapija napravljena od visokih palisada ali solidna i zato što je smeštena pod takvim uglom skoro ispred tvrđave; budući ovo mesto veoma močvarno, ima dugačku ćupriju prema predgrađu. Ona druga zove se Soukapi[6] ili „Vodena kapija", snažan četvrtast toranj i pošto se Tamiš ovde sakuplja od tvrđave, gradskog šanca i Ostrva, voda je bistra i sveža, dobra za piće, zbog čega gradski zvaničnici stavljaju da im se donosi od mataraschirlar-a ili „nosača flaša". Ostali stanovnici koji stanuju u drugim krajevima grada i u gredgrađa zahvataju vodu iz gradskog šanca

koja je inače uvek dosta prljava pošto se tu peru i bacaju razne prljavštine pa tako neko opere noge ili stare krpe ili tu baca creva od zaklanih ovaca, dok drugi do njega tu zahvata bokal vode za piće.

Postoje i bunari po dvorištima kuća a čak i jedan veoma dobar bunar izvan grada kod derviša[7], ali većina je sa šalitrom i pošto Turci više vole da piju tekuću vodu umesto najbolje bunarske vode, uglavnom je uzimaju iz Tamiša. Prema Orteliusu ovo je kapija gde su se za vreme opsade kako hrišćani a tako i Turci borili ali i pretrpeli velike štete.

Treća kapija zove se Assap Kapi[8] ili „Kapija azapa" i dobila je ime od neke vrste turskih vojnika nazvanih azapi, koji su manje značajni od janičara. To je lep toranj, četvorougaoni, sazidan od tesanog kamena podignut od carskog generala Kastalda pre ovih.

Tri puta na dan, u osvit, dva sata pre rađanja dana, posle podne dva sata pre dolaska večeri i uveče dva sata posle zalaska sunca na tornju bubnjevi udaraju uobičajenu tursku himnu propraćenu schalmeye-ma. Ispod istog tornja obešene, radi podsećanja, brojne velike batine, topuzi i druge oznake divova i džinova. Takođe i pored kapije, u jednom sanduku leže kosti i potkolenice jednog čoveka neverovatne visine. U sredini tornja visi jedna gvozdena ploča debela skoro kao palac u koju je zabodena strela koju je odapeo unazad pet godina jedan janičarski aga sa toliko snage da ju je probola i zato je okačena radi sećanja.

Četvrta kapija zove se Horros Kapi[9] ili „Kapija hana", takođe je lep toranj napravljen od tesanog kamena, gore sa pokrivenim vidikovcem, izgrađen takođe od Kastalda. Na tornju se nalazi takođe veliki sat koji izbija časove i pokazuje ih na brojčaniku. Ali pošto Turci nisu baš vični njegovom upravljanju, retko ide dobro i opada zajedno sa ostalim stvarima koje iziskuju održavanje.

Peta, i poslednja kapija zove se Kana Kapi[10] ili „Kapija krvi", iako je isto jedan toranj sa četiri strane ali je lošije građen, i pošto se nalazi na kraju grada, kroz nju se manje prolazi.

U sredini grada nalazi se jedno raskrsće nad kojim su rogovi i pokrivač od dasaka, mesto koje se naziva bazar ili pijaca i ovde ispod svodova prodaju se na licu mesta razne vrste robe, konji i druge stvari, tako da ljudi izvikuju cene ili uobičajen harač kod njih tako da roba pripada onome koji ponudi najviše. Tako da oni imaju takođe ovde na ulicama banke za menjanje novca pošto razmenjuju svakojake monete u zamenu za određenu zaradu baveći se zelenaštvom.

Na kraj jedne od pokrivenih ulica koja udara naspram kapije hana stiže se do jedne uličice gde se nalazi han sa dvorištem i brojnim štalama i raznim sobama iznad njih, ali i ovaj propada.

Predgrađe se deli na dvoje: Ostrvo i Rascijanska varoš. **Ostrvo** se nalazi u blizini tvrđave ispred Vodene kapije. Tamiš ga opkoljuje, uzanom stazom može se stići do Vodene kapije a u ostalom može se stići običnim drumom preko ćuprija Male kapije Tvrđave. Ovuda prolazi takođe jedan put za Beograd koji inače nije korišćen samo od onih koji stanuju u ovaj deo grada. Ovo Ostrvo često je spomenuto u (opisu) opsade Temišvara pošto su Turci ovde postavili svoja artiljerijska oruđa i odavde su gađali tvrđavu koristeći odavde najveću vatru.

Drugi deo predgrađa zove se **Rascijanska varoš** i ova je takođe odvojena uskim rukavcem Tamiša i isto je ostrvo ali pošto su svuda izgrađene kuće i ćuprije, ne opaža se baš. Ovuda prolazi običan put za Beograd i pošto Tamiš teče ispred, treba preći jednu kapiju i drugi most. Ostali delovi predgrađa prostiru se prema zapadu uz Tamiš i otvoreni su sa svih strana i bez kapija.

Što se tiče džamija u Temišvaru, svega ih je osam sa visokim tornjevima, izgrađenih po njihovim običajima i pokrivenih crepovima, a tornjevi olovom. O gradu stoje dve, sa svake strane bazara po jedna, na Ostrvu je jedna, a u ostalom

predgrađu pet. Prva koja stoji napolju u predgrađu zove se Kadintzametschit[11] nalazi se na jednom trgu pored tamošnjeg hana. Ona druga naziva se Kilitsametschit[12]; nalazi se u predgrađu na putu koji vodi za Beograd. Treća je u gradu sa ove strane bazara ili pijace, zove se Hunkiaztzametschit[13] ili „Carske crkve", prema kojoj sve istale trebaju da prilagode pozive sa tornja. Sa one druge strane bazara, prema tvrđavi, stoji četvrta sa imenom Tzimtzimitscha metschit[14]. Peta stoji u predgrađu u blizini Kapije hana i pored gradskog šanca, nova mošeja, lepa i zove se Seditzametschit[15], građena od Sedi Ahmed Paše koji je bio zadavljen unazad dve godine od Ali Paše po naređenju turskog cara, a njegov grob izgrađen od tesanog kamena u visini i obliku jedne oltarske trapeze od kod nas nalazi se u dvorištu crkve, u uzglavlje osmougaoni kameni stub sa turbanom a kraj nogu stoji jedan samo zašiljen prema vrhu. Na Ostrvu se nalazi šesta, po imenu Solitarzametschit[16]. Sedma, koja se nalazi u predgrađu nedaleko od Kapije hana naziva se Aisckadinitzametschit[17]. Osma i poslednja stoji napolju, skoro na kraju predgrađa i zove se Muradie[18]. Osim ovih velikih mošeja, u predgrađu postoje još tri manje i lošije, sagrađene samo od drveta i sa niskim drvenim tornjevima koji su gore tek toliko otvoreni da bi mogao njihov mujezin da hoda naokolo i da viče u obično vreme za molitvu. Jedna od ovih nalazi se pored Kapije azapa, druga na Tamišu blizu srpske crkve a treća na kraju Ostrva.

Brojni hrišćani katoličke i pravoslavne vere koji stanuju u ovo vreme u Temišvaru kao i oni iz obližnjih sela imaju njihove posebne crkve. Katolička crkva nalazi se u predgrađu nedaleko od Vodene kapije u jednoj uskoj ulici; okružena je dvorištem i kućama i u blizini stanuje jedan franjevac. Ova obuhvata najmanje između pet i šest stotina osoba. Rascijani ili pravoslavni imaju svoju crkvu na kraju predgrađa u jednoj bašti; iako nije toliko velika kao katolička, dobro je građena i ukrašena sa mnogim bojama i slikama. Pored nje u jednoh maloj kući stanuju nekoliko starih kaluđerica ili pobožnih žena.

Nedaleko od rascijanske crkve, spolja, postoji vodenica za barut na Tamišu, opkoljena visokim zidom od palisada i gline koji čuva jedan vojnik da niko ne može da uđe. Ali Paša ima ovde brojna artiljerijska oruđa koja uzima u bitke. Nedaleko odavde nalaze se brojne vodenice za žitarice na jednom drugom rukavcu Tamiša koji protiče duž Ostrva.

Što se tiče Tamiša, on izvire u blizini Transilvanskih planina na rumunskoj granici zvanoj Severin; teče sa istoka prema Temišvaru i širi se u okolini grada prema zapadu, tu se okreće ponovo i teče pola milje od grada prema istoku, zatim dobru milju teče kroz spomenutu šumu, ponovo skreće prema zapadu, prema jezeru Bečkerek (Betzerek)[19] odakle se pruža do dve milje ispod Beograda prema Pančevu (Balanke Panska ili Pankota) i uliva se u Dunav na pola sata odavde.

Pored grada, prema jugu, nalaze se razne močvare ali inače u okolini grada nalaze se mnoge bašte odakle imaju brojno voće; poneke od ovih, zbog vesele situacije bile su čak prijatne, posećivao sam ih često, ali ove su održavane neuredno i loše, prema njihovom običaju.

Sokaci u gradu a takođe i u predgrađima patosani su tvrdim drvetom slično mostu; razlog za to je što ulice nisu popločane i zemlja je duboka i blatnjava kada i najmanje pada kiša.

Stanovnici varoši su svi Turci, hrišćani stanuju u predgrađa i slično mnogim Turcima žive od trgovine, obrade zemlje, uzgajanje životinja i drugim sličnim. Pošto je položajem ovo mesto veoma rodno i naseljeno, sami Turci kazuju za Temišvar da onaj koji je osvojio Budim nije dobio do samo jedan grad, ali ko je zauzeo Temišvar osvojio je jednu celu zemlju. Tu se nalazi takođe mnoštvo divljači, delom zahvaljujući šumama u okolini, a delom što je divljač malo gonjena; pošto je ravnica iz okoline ravna, nalazi se malo vinove loze kao što je nekoliko vinograda u okolini grada koji inače ne proizvode toliko koliko je potrebno, pošto, iako je Turcima zabranjeno vino, oni ga piju kradimice, a trgovina vinom

pripada Rascijanima koji ne samo da imaju skoro svako u njihovim kućama vina za prodaju nego ga i sami piju sa naročitim zadovoljstvom. Kupuju ga iz podplaninskih sela i u velikoj meri sa beogradske strane.

Cigani, čija su zanimanja dobro poznata pošto su kovači, džambasi a u pojedinim mestima koriste se umesto dželata, stanuju u blizini pravoslavne crkve i ova skupina stanuje pomešana sa svinjama. Kada pravoslavni slave Uskrs ili je vašarski dan u Temišvaru Cigani imaju običaj da zaustavljaju prolaznike, kako žene a tako i muškarce i da im traže neku platu; oni koji ne žele da im išta daju ili im daju manje od onoga koliko su iskali, bacaju ih u najbližu jamu sa vodom ili blatom tako da izazivaju smeh.

Izvan predgrađa, prema severu, na razdaljini od topovskog hitca, stanuju neki derviši ili turski kaluđeri, pored groba jednog njihovog sveca. Žive od rada u polju i prosjače, imaju jedan naročito dobar bunar iz kojeg se svakodnevno vadi voda. Jednog od ovih svetaca video sam više puta kako sedi u blizini Kapije azapa; ovaj je kupovao hleb za novac od prosjačenja i hranio je njime vrapce koji su ga poznavali i bili toliko pitomi da su mu sletali često na glavu. Predgrađa su građena na turski način, neka lošija, neka bolja, delom pokrivena crepom a delom šindrom.

Kako je gospodin baron von Goes bio poslat kod Ali Paše radi mirovnog ugovora, bio je ukonačen u predgrađu blizu Kapije azapa i bili su smešteni kao što sledi; br. 1: stan gospodina von Goesa, 2: kapetan zadužen za snabdevanje i ishranu prešao je baštu pošto nije se moglo preći preko ulice, 3: Gospodin Peres takođe je bio u bašti, 4: moj stan, 5: gospoda oci isusovci, 6: trubači, berberi i drugi, 7: gospodin Tullio, 8: Kuriri, 9: gospodin Mennin, 10: gospodin Breueg i pukovnik Gruter, Ali Paša je imao stan pod br. 11, nedaleko od Kapije hana, br.12: kihaja ili šef snabdevanja istoga, 13: teftedar ili kasir, 14: imbrechor ili odgovoran za konje, 15: zachyretschi ili oficir za snabdevanje, 16: Schuebascha naš ili janičarski kapetan koji

nam je obezbeđivao strašu, 17: Ireis effendi, ili kancelar, 18: Tselibi, 19: Hussain Aga, koji je došao sa nama iz Beča, 20: Hatschy Bekirbeg, sekretar ili kalletescherebbi, 21: Hatschi Hallil, stari kapetan, inače jedan čestit Turčin i poznat kod nas, kakve sam malo video kod njih.

Inače o Temišvaru treba da podsetimo da je 1551. godine bio opsednut bez uspeha od Turaka, ali 1552 godine bio je osvojen od njih predajom, ali kako su se povukli, obećanje nije ispoštovano i svi, čak i njihov kapetan Stefanus Losoncius, bili su uništeni, stanovnici su ponovo terani svojim kućama. Godine 77: veoma pokvaren posle eksplozije džebane. Godine 97: opsednut bez uspeha od transilvanaca ali je predgrađe zapaljeno i Turci i Tatari pobeđeni ovom prilikom. Godine 1603. predgrađa zapaljena dva puta od hajduka, a sada 1663. mirovni ugovor sa Ali Pašom preduzet bez uspeha.

Put od Beča do Temišvara kako je putovao gospodin von Goes

		na vodi i male milje
Beč		
Bratislava	grad i tvrđava	10
Somorja (Sumarien)	selo	2
Suly (Schmuhlen)	melinovi	4
Raro-Asvany (Roriven)	selo	6
Venek (Weini)	selo	2
Comorn (Komarom?)	utvrđenje i trg	2
		pešice velike milje
Dunaalmas (Alssmat)	selo	1
Gran	grad i tvrđava	4
Veresvar (Sebesswar)	palanka	3
Alt Ofen	trg	1
Ofen ili Budim	grad i tvrđava	
Hamsewee	palanka	2
Ertschin	palanka	2

Jancourteran	palanka	2
Penteli	palanka	2
Fedwar	palanka	2
Paxum	palanka	3
Tolna	palanka	2
Ovar	palanka	1
Seksar	palanka	1
Bathosekh	palanka	1
Seksitz	palanka	1
Mohatz	palanka	2
Birnebar	palanka	2
Veresmarkh	palanka	1
		na Dunav male milje
Sella (trecerea la Bezdan)	selo	1
Zombor (Sambor)	palanka i grad	
Crvenka (Sallasch)	selo	3
Vrbas (Serbas)	selo	3
Turija (Tuna)	selo	2
Novi Bečej (Petsch an der Theiss)	palanka i grad	2
Galad (Gallad)	selo	3
Novi Kozarci (Totzin)	selo	1
Horatzin	selo	1
Jimbolia (Tomba)	palanka	1
Checea (Kedsch)	selo	2
Bobda (Bosznad)	selo	1
Temišvar	grad i tvrđava	2

Put od Temišvara do Beograda tako kako sam ja putovao

		male milje
Temišvar		
Denta (Dente)	palanka i selo	4
Margita (Marietta)	selo pod zemljom	2
Lokve (Senhail)	selo pod zemljom	2

Nordak (Nortek)	selo pod zemljom	
Panske	palanka i trg na Tamišu koji na pola sata odavde se uliva u Dunav	1
Beograd		2

N.B. Od Temišvara do Dente je šuma, ostalo do Beograda je ravno polje bez ijednog drveta ili brega.

Put od Beograda do Temišvara kako sam ga prešao pri povratku

		male milje
Beograd	na vodi do	
Panske	palanka	2
Kovacica (Koslowatz)	selo	2
Tomaševac (Tomasin)	selo uz Tamiš	2
Krajišnik (Schuplan)	selo pod zemljom	2
Međa (Parda)	selo	2
Temišvar		4

N.B. Od Beograda do jedne milje od Temišvara put je isto nepregledna ravnica na koju se ne vidi nijedno drvo.

Put od Temišvara do Beograda kako je vodio Hussain Aga gospodina Goesa

	male milje
Temišvar	
Jedna poljana	2
Jedna poljana	2
Jedna poljana uz Tamiš	4
Orlovat (Horlohad), jedno selo uz Tamiš	2

Ostavili smo jezero Becskerek (Petzerek) levo od Tise	2
Od Tise smo putovali uzvodno na jeda njen rukavac do sa ove strane Dunava do jedne visoke obale koju oni nazivaju Sardek	2
Beograd	3

NAPOMENE

1. Ravnica Maxond stari je naziv iz XV-od veka za okolim sadašnjeg Alibunara iz Vojvodine, Srbija.
2. Ime koje su dali zapadnjaci bio je Grčka Bela Crkva (odnosno pravoslavna); odavde i današnji naziv Beograd ili Belgrad.
3. Gvozdene kapije Transilvanije u Dolini Bistre, na ulazu u Transilvaniju.
4. Hieronimus Ortelius, Chronologia oder historische Beschreibung alter Krigsempörungen..., Nürnberg, 1603.
5. Katsuk Kale Kapi = Mala kapija dvorca.
6. Sou Kapi = Vodena kapija.
7. Verovatno manastir Baba Huseyin.
8. Azap Kapi = Kapija azapa.
9. Horos kapi = Kapija hana u smislu ovog teksta. Kod Evlije Čelebije je Keres Kapi, odnosno Petlova kapija.
10. Kana Kapi = Kapija krvi.
11. Kadintzamestschit = Mošeja kaduna, bila je stara hrišćanska crkva pretvorena u mošeju kaduna iz haremova Tvrđave.
12. Kilitsametschit = Mošeja sablje, odnosno pretvorena iz jedne hrišćanske crkve; književno bi bilo "mošeja bivša crkva".
13. Hunkiartzmetschit = Mošeja (sultana) koji proliva krv (kaurin). U stvarnosti džamija posvećena Sulejmanu Veličanstvenom, pod kojim je Otomanska Imperija upoznala najveću rasprostranjenost.
14. Tzimtzimetschit = Džamija petice.

15. Seditzametschit = Džamija Sejdi Ahmeda, temišvarskog paše koji je pogubljen 1661. godine.
16. Silihdartzametschit = Džamija silindara (nosioca sablje).
17. Aisckadintzametschit = Džamija kadune Ajše.
18. Muradie (metschit) = Muradova (II-og) džamija.
19. Veliko Bečkerečko jezero, znamenito u srednjem veku, isušeno je tokom XVIII-og veka zahvaljujući naporima austrijskih inženjera i stanovnika Banata. Bilo je smešteno u blizini današnjeg Zrenjanina.

ILUSTRAȚII

Foto 1. **H. Ottendorf, Timişoara (Stampă), 1663**

Foto 2. **Străzile cetății Timişoara, 1663**

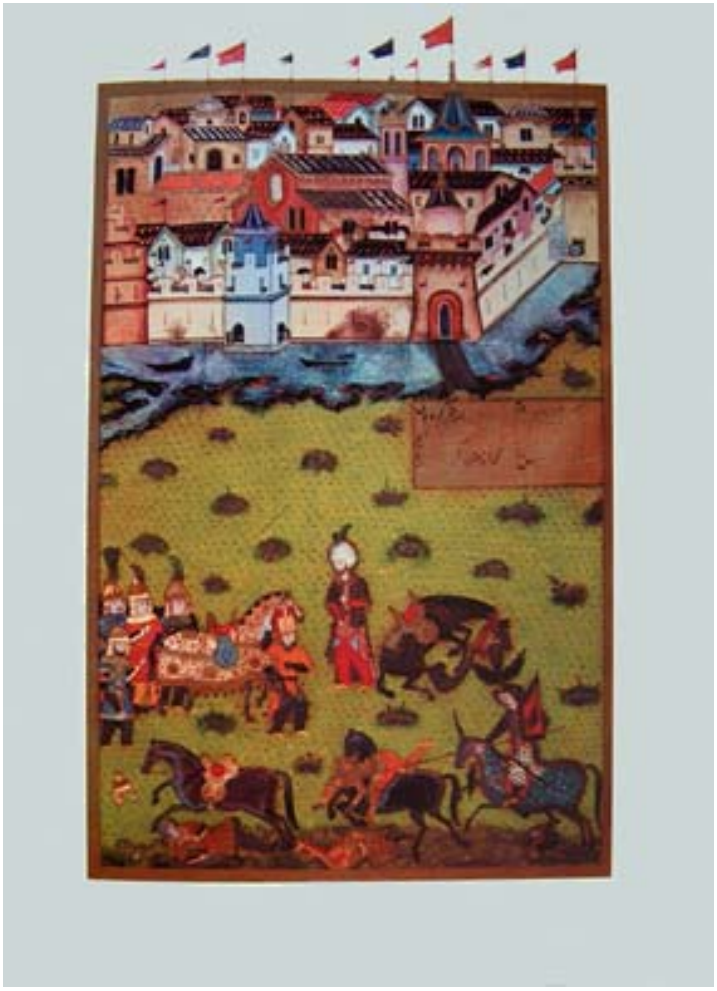

Foto 3. **Timişoara în anul 1552 (miniatură persană)**

Foto 4. **Francisc Wathay, Timişoara (Stampă), 1650**

Foto 5. **Clădiri otomane din anul 1628**

TOLNA VÁRMEGYE MULTJÁBÓL
SZERKESZTI HOLUB JÓZSEF
7

BUDÁRÓL BELGRÁDBA 1663-BAN

OTTENDORFF HENRIK KÉPES ÚTLEÍRÁSA

SZÖVEGÉT KIADTA, MAGYARRA FORDÍTOTTA
ÉS BEVEZETÉSSEL ELLÁTTA

HERMANN EGYED

1943
KIADJA TOLNA VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE

Foto 6. **Coperta lucrării lui H. Ottendorf, în limba maghiară**

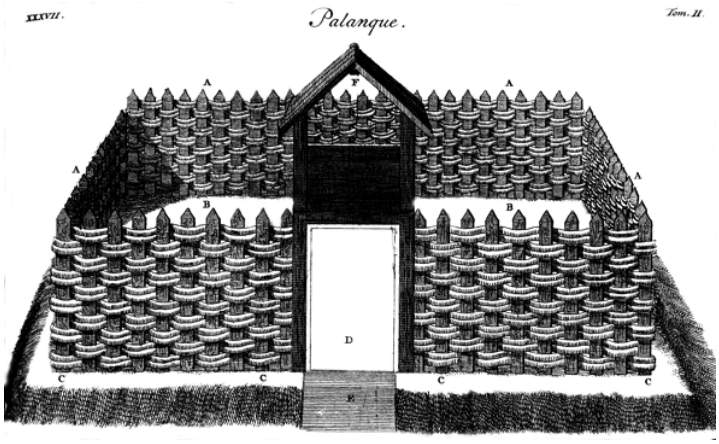

Foto 7. **Palancă, desen de L. F. Marsigli**

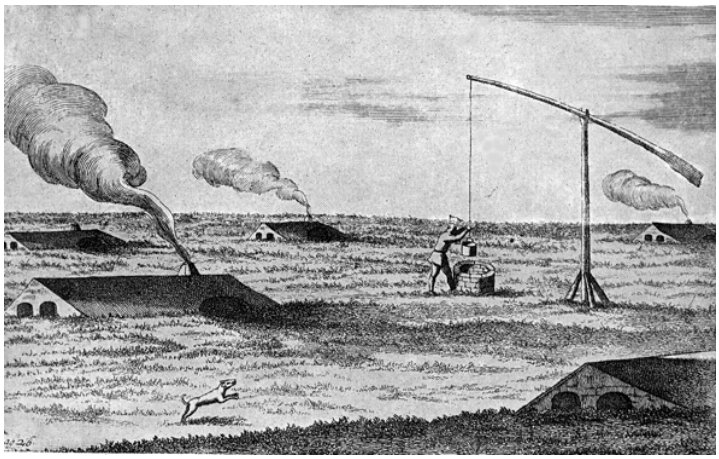

Foto 8. **Sat (secolul al XVII-lea)**

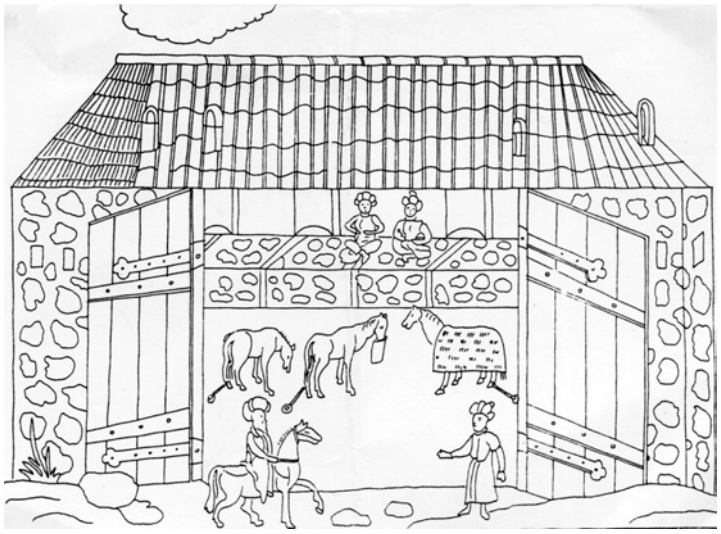

Foto 9. **Caravanserai**

Foto 10. **Ceremonialul cafelei**

Foto 11. **Căruță de transport pasageri**

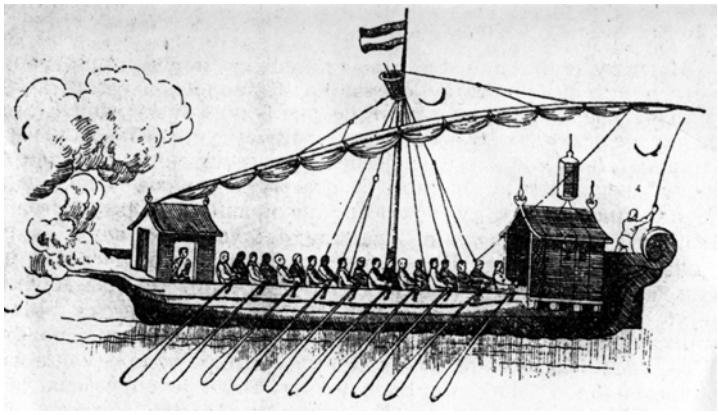

Foto 12. **Corăbii pe Dunăre (şaică)**

Foto 13. **Solie creştină la un paşă otoman**

Foto 14. **Timişoara (stampă din secolul al XVII-lea)**

Foto 15. **Oraş otoman**

Foto 16. **Iman**

Foto 17. **Agă**

Foto 18. **Ienicer**

Foto 19. **Spahiu**

Foto 20. **Azap**

Foto 21. **Negustor grec**

Foto 22. **Negustor turc**

Foto 23. **Câmp de luptă**

Temes war.
mnibus imponis, quemvis traducis, et omneis
Derides, forsan, tu nisi, nemo sapit.
ell Menschen übergiebestu,
Verachst, verlachst iedrman darzu:
Du glenckst, du habst solchs gutten fug,
Niemand als du sey Weiss uhd Klug.

Foto 24. **Timişoara în secolul al XVII (stampă)**

Foto 25. **Cronica lui Evlya Celebi**

Foto 26. **Preot în odăjdii**

Foto 27. **Turcoaice cu văl**

Foto 28. **Derviş învârtitor**

Foto 29. **Orăşean grec**

Foto 30. **Orăşean dalmat**

Foto 31. **Orăşean armean**

Foto 32. **Negustor evreu**

Foto 33. **Călugăr**

Foto 34. **Preot**

Foto 35. **Călător**

Foto 36. **Călugăr catolic**

Foto 37. **Scrib otoman**

Foto 38. **Acemoglan**

Foto 39. **Demnitar otoman**

Foto 40. **Cărturar**

Foto 41. **Pereche otomană**

Foto 42. **Husein paşa**

Foto 43. **Han tătar**

Foto 44. **Haiduc călare**

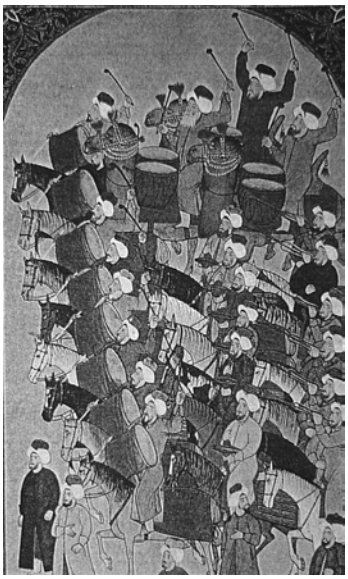

Foto 45. **Meterhanea**

Foto 46. **Regep aga**

Foto 47. **Timişoara la 1597 detaliu**

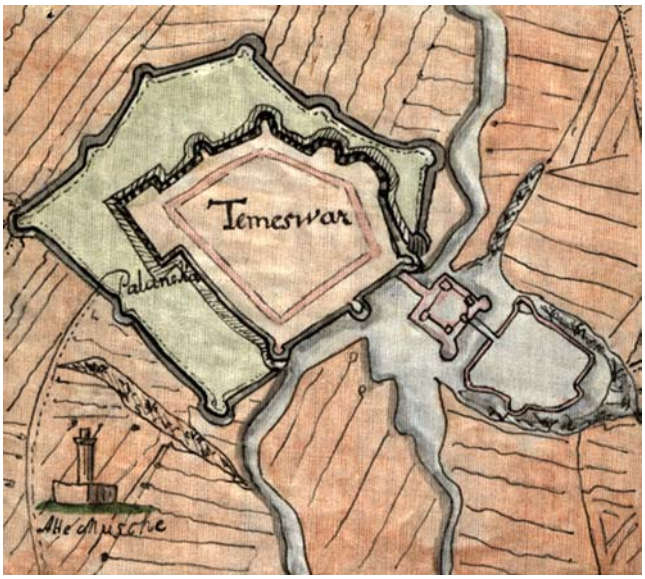

Foto 48. **Timişoara (Stampă)**

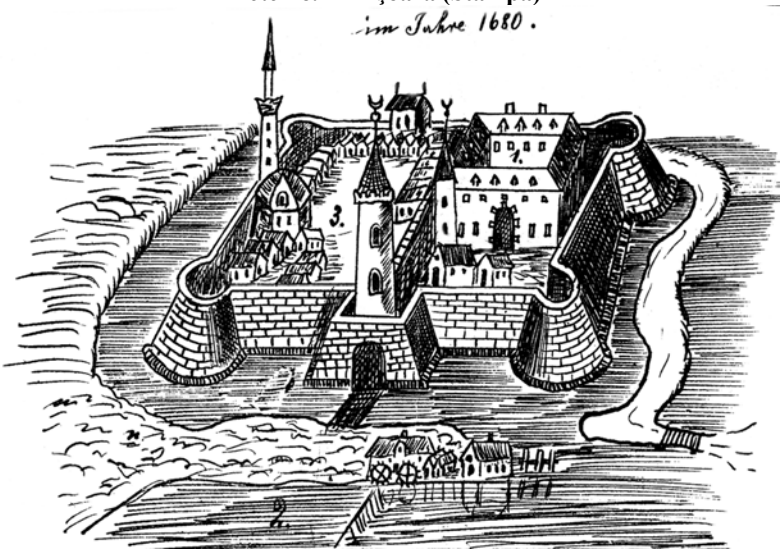

Foto 49. **Timişoara (Stampă)**

Foto 50. **Cronică otomană**

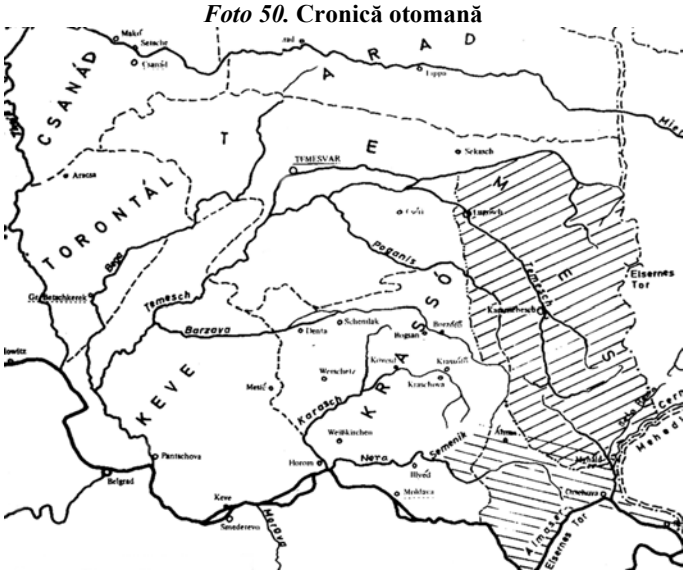

Foto 51. **Harta Banatului**

Foto 52. **Timişoara la sfârşitul secolului al XVII-lea**